

—
GÖRGEI ARTÚR,
1849. MÁJUS–JÚNIUS
BARABÁS MIKLÓS
CERUZARAJZA

Barabás Miklós Pesten élte át Buda ostromát, s a vár visszafoglalását követően a honvédsereg több magas rangú vezetőjéről is készített ceruzarajzot. A kép Görgeit honvéd őrnagyi egyenruhában, lovaglósizmában, kezében jegyzetfüzettel ábrázolja.

—

Barabás M.
1849.
tervezésről

Görgei Artúr

HERMANN RÓBERT

GÖRGEI ARTÚR

Ki volt Görgei Artúr? *„Ördögi félisten vagy félisteni ördög”* – ahogy ő maga summázta a róla alkotott vélemények egyik szélsőségét? A *„sötét szemüveges, kákán is csomót kereső szkepszis”* embere a *„délbáblátó egyívú pátoszéval”* szemben, ahogy Sárközi György fogalmazta meg? Arany János Csóri vajdájának egyik fele, a másikkal, Kossuthtal szemben? A politikában csetlő-botló *„túl-igen katona”,* ahogy Szemere Bertalan fogalmazta meg? Vagy *„silány gazember”,* ahogy Vörösmarty nevezte? A kormányzattól függetlenedni akaró magyar Wallenstein, a hatalomátvételre törő magyar Cromwell vagy Bonaparte, a monarchiát restaurálni kívánó magyar George Monk, netán az emberei életét kímélni akaró magyar Robert E. Lee vagy a magát szégyenteljesen megadó magyar Bazaine? Esetleg *„a megalkuvó köznemesség és/vagy a honvédségben szolgáló cs. kir. tisztikar békepárti részének képviselője a hadseregen belül”,* ahogy a sztálinista, majd a marxista történetírás hirdette?

Ahány vélemény, annyi szélsőség, igaz és hamis elemekkel, túlhangsúlyozott jellemvonásokkal. Görgei emlékiratai minden nézet és minden szélsőség számára adnak érveket. Annak is, aki Kossuth véleményével egyetértve a forradalmat eláruló Dumouriez-t, sőt *„a haza gyáva hóhérját”* szeretné látni a tábornokban, s annak is, aki nagy realistának kívánja őt tartani a *„szájhős”* Kossuthtal szemben. Az alábbiakban arra keresünk választ, hogy milyen képzettséggel és hogyan került fiatalemberként a magyar honvédségbe, mit sorolhatunk 1848–49-es pályafutásának legkiemelkedőbb eseményei közé, milyen történeti problémák fűződnek egyéves ténykedéséhez, s mi a magyarázata annak, hogy ő s egyedül ő lett a magyar szabadságharc *„árulója”*.

Görgei Artúr 1848–49. évi szerepének megítélésével kapcsolatban sajátos paradoxonnal találkozunk. Noha Görgei a szabadságharcban játszott katonai szerepével írta be magát a magyar polgári átalakulásért folytatott küzdelem történetébe, a vele foglalkozó munkák jelentős része elsősorban a tábornok politikai nézeteivel, vélelmezett vagy valós politikai szándékaival foglalkozik. Sőt, volt olyan időszak, amikor katonai döntései mögött is folytonosan politikai motivációt kerestek, s nem a katonai erőviszonyokból és az ezekből adódó lehetőségekből vezették le azokat. A másik oldalon Görgei hívei szintén hajlamosak voltak egy „utó-Széchenyit” vagy „elő-Deákot” látni és láttatni Görgeiben, aki szembeszállt a felelőtlen agitátor Kossuthtal, de – akárcsak Széchenyi – elbukott a „nagy demagóggal” folytatott reménytelen harcban.

AZ ÉLETHOSSZ ÉS AZ ÉLETKOR

A Görgei-biográfiával kapcsolatban két problémával kell megküzdenie az életrajzíróknak. Az egyik az életpálya és a pályafutás időtartama között fennálló aránytalanság. Görgei több mint 98 évet élt – ugyanakkor ebből tényleges közéleti (hadvezéri) pályája kevesebb mint egy évig tartott. Hiszen Görgei 1848-ig egyike volt a cs. kir. hadsereg névtelen, ambiciózus tisztjeinek, közülük is azoknak, akik egy idő után megunták a békeévek tétlenségét és az egzisztenciális felemelkedés kilátástalanságát, s kiléptek e hadseregből. 1849 után pedig hadifogoly, majd kegyelemben részesített, internált forradalmár, aki szinte a szabadságharc katonai vereségének egyszemélyi felelősévé vált, bűnbakká, árulóvá, olyan személyiséggé, akivel kapcsolatban legfeljebb arról vitatkoztak a kortársak, hogy pénzért vagy merő passzióból és gonoszságból árulta-e el a szent ügyet.

A másik, ezzel összefüggő probléma Görgei életkora. A kutatók és feldolgozások írói ugyan rendre kiemelik a tábornok fiatalságát, ám ebből szinte semmilyen következtetést nem vonnak le, legfeljebb azt, hogy milyen zseniális katona lehetett (volna belőle), ha már ilyen fiatalon ilyen kiváló haditettek fűződtek a nevéhez. Noha a 19. századi magyar történelem nem szűkölködött ifjú tehetségekben (elég, ha Petőfire és a márciusi ifjakra vagy a velük

egy nemzedékbe tartozó Andrássy Gyulára gondolunk), a Görgeiéhez hasonlóan fiatalkorban befutott ilyen ragyogó pályafutás a hazai politikában sem volt általánosnak mondható.

Sőt, ha 1848–49 esetében, az életkor és pozíció kettősségében vizsgáljuk ezt, húszas-harmincas éveik fordulóján járó főispánokkal, képviselőkkel, minisztériumi osztályfőnökökkel ugyan találkozunk, de miniszterekkel már nem. Ha a szabadságharc katonai karrierjeit néz-

zük, az egyetlen Klapka Györgyöt leszámítva a magyar katonai felső vezetésben az idősebb tábornokok domináltak. 1848–49-ben Henryk Dembinski 57–58, Aulich Lajos 55–56, József Bem 54–55, Mészáros Lázár 52–53, Kiss Ernő 49–50, Vetter Antal 45–46, Damjanich János 44–45 éves volt, de még a legfiatalabb hadseregarancsnok, Perczel Mór is a 37–38. életévében járt.

Görgei hadvezéri képességeit viszonylag kevesen vonták kétségbe, s leg-

GÖRGEI ARTÚR

Barabás Miklós litográfiája, 1849. május-június. Barabás saját ceruzarajza alapján készítette ezt a litográfiát, amelyen a tábornok kezében már nincs ott a jegyzetfüzet, s kezét csípőre teszi. A Buda alatt készített ceruzarajzokból tudomásunk szerint ez az egyetlen, ami nyomdai sokszorosításban is megjelent. Görgei volt egyébként Barabás Miklós 1849. január 26-án született fiának, Elemérnek a keresztaja.

inkább a magyar hadtörténelem nagy katonaegetiséihez szokták őt mérni. Ám Hunyadi János 30 évesen még csak egy Itáliát megjáró kitűnő katona, Kinizsi Pál egyike Mátyás alvezéreinek, különösebb kiemelkedő haditett nélkül. A szigetvári Zrínyi Miklós egy a magyar végvidék vitéz katonái közül, Pálffy Miklós pozsonyi várkapitány, Bethlen Gábor Báthori Gábor fejedelem főembere, a költő és hadvezér Zrínyi Miklós Horvátország bánja, aki még nagy hadjáratot nem vívott. Hadik András kitűnő huszártiszt, semmi több. Az egyetlen kivétel Thököly Imre, aki már 20 évesen hadsereg élén állt, ugyanakkor egyetlen nagy csatát sem nyert életében.

A politikusokkal összevetve még szembetűnőbb a különbség. Széchenyi István 30 évesen, 1821-ben még csak egy cs. kir. huszárszázados, aki éppen ebben az évben ismerkedik meg Wesselényi Miklóssal. Utóbbi 30 évesen az erdélyi ellenzék egyik tagja, de messze van még az országos ismertségtől. Kossuth Lajos 30 évesen érkezik meg a pozsonyi országgyűlésre, egy távol lévő főrend követeként. Deák Ferenc 30 éves korában kezdi meg országgyűlési követi pályáját Pozsonyban. Batthyány Lajos hasonló korában egy a fiatal mánások közül. Szemere Bertalan 30 évesen lesz Borsod megye főszolgabírája, 31 évesen a megye egyik követe. Az országos ismertséghez talán még Teleki László állt legközelebb ebben az életkorban – de ez sem csak politikai, hanem legalább annyira a szépiroői ténykedésének volt köszönhető.

Jól látszik mindebből, hogy a magyar politikai elit tagjai életük negyedik évtizedének elején jórészt pályakezdők vagy még azok sem voltak – hogyan várható el tehát egy harmincéves, addigi élete nagyobb részét külföldön töltő fiatallembertől, hogy teljes biztonsággal igazodjon el a hazai politika útvesztőiben?

A CSALÁDI HÁTTÉR

A Görgey család egyike volt a Felvidék, ezen belül a Szepesség legrégibb magyar nemesi famíliáinak. A család első okleveles említése 1256-ból származik, amikor is IV. Béla Arnold szepesi ispán fiának, Jordánnak ajándékozott egy, a lengyel végeken, a Poprád folyó mentén található királyi erdőt. A család hűségese szolgált az Árpádokat, majd az Árpád-ház kihalása után Károly Róbert pártjára áll. Az 1312. évi rozgonyi csatában – az Amadé ellen vívott harcban – a család négy tagja is megsebesült, s egyikük a csatamezőn lelte halálát. A család tagjai Szepes megyében különböző tisztségeket töltöttek be, s gyakran ők adták a megye alispánját. Rokonságban álltak a Berzeviczyekkel, Máriássyakkal, Kosztolányiakkal, de még a Kossuth családdal is.

A 16. században a család áttért az evangélikus hitre, s a Habsburgok és az erdélyi fejedelmek háborúi során rendre az utóbbiak oldalán harcolt. A család két székhelye, Toporc és Görgő a Máriássyak batizfalvi birtokával együtt azon helységek közé tartozott, amelyeken az 1681:26. törvénycikk értelmében az országgyűlés megengedte protestáns egyházak, iskolák és parókiák építését vagy a régiek fenntartását. A család egyik tagja, a „kuruc” Görgey János Thököly követje volt Lengyelországban, majd 1685-ben meghódolt I. Lipótnak, hogy aztán 1703–1710 között immáron Rákóczi oldalán harcoljon „*Istennel a hazáért és a szabadságért*”.

János nevet viselő ükunokája 1793. szeptember 29-én a flandriai Maubeuge mellett halt hősi halált, amikor rohamra vezette a Blankenstein-huszárok egyik századát. Görgey Jánosnak négy fia és egy lánya volt, a legidősebb fiú, Görgey György volt Görgei Artúr édesapja. Az apa 1777. április 14-én született Toporcon, s 1809-ben maga is harcolt a Napóleon elleni nemesi felkelésben. 1809. január 9-én vezette olthoz menyasszonyát, a nála hét évvel fiatalabb Pertzián Vilma Erzsébetet.

Az apa a magyar nemesi hagyományokat képviselte a családban, az anya a Szepesség polgári tradícióit hozta magával. Pertzián (vagy Perczián) Vilma édesapja, János Lőcsén volt köztisztetnek örvendő örmény kereskedő. Görgey János édesanyja, a rátarti és büszke Doloviczényi Anna Mária azonban nehezen viselte, hogy fia egy polgárlányt hozott a családba, s az esküvő után megátkozta fiát. A rangon aluli házasságot a család többi tagja is rosszallta, s lenézésüket lépten-nyomon éreztették az ifjú arával. A fiatal pár helyzete csakhamar tarthatatlanná vált, s Görgey György ezért döntött úgy, hogy felesége hozományából birtokot vásárol valahol az Alföldön. Az összeget rábízta legjobb barátjára, Podmaniczky János báróra, aki aztán elsikkasztotta azt. Hiába indított pert a báró ellen, az eljárás annyira elhúzódott, hogy annak végét sem Perczián Vilma, sem Görgey György nem érte meg.

A család anyagi romlását aztán teljessé tette a napóleoni háborúkat követő devalváció. Így a szülők egyre romló anyagi körülmények között nevelték gyermekeiket. Perczián Vilma 10 gyermeket szült férjének, közülük négyen érték meg a felnőttkort: Guidó (1810–1864), Ármin (1812–1877), Artúr (1818–1916) és István (1825–1912).

Az anya szigorú, spártai nevelésben részesítette gyermekeit. A szülők igyekeztek megfelelő képzettséghez juttatni a fiúkat. Guidó a selmecbányai bányászati akadémiára járt, majd kamarai tisztviselő lett; 1848–49-ben, amikor öccsei a császári-királyi csapatok ellen vitézkedtek, az osztrák pénzügyminisztérium tisztviselőjeként szolgált. Ármin katonai pályára lépett: 1830 és 1838 között szolgált a császári-királyi hadseregben, majd egy szerencsés házasság révén levethette a császár kabátját, s Szepes megyében lett pénztári ellenőr. A legfiatalabb fiú, István jogi tanulmányokat végzett, s ügyvédboltként érte őt 1848-ban a forradalom.

Artúr tehát egy háromnyelvű (magyar, szlovák, német) táj szülötteként látta meg a napvilágot. A kétféle, nemesi és polgári értékrend egyaránt befolyásolta nevelését, a nagyanya és Podmaniczky példáján látta az előbbi hátrányait. A családban élt egy latens rendi-függetlenségi hagyomány, párosulva az evangélikus vallási kisebbségi létből adódó tapasztalatokkal.

A HADAPRÓD

Artúr a késmárki evangélikus líceumban kezdte tanulmányait, de anyja betegsége miatt 1827-ben hazatért, s két éven át éjjel-nappal ápolta őt. Az édesanya 1829. január 9-én bekövetkezett halála után visszatért Késmárkra, és folytatta tanulmányait, kitűnő eredménnyel. 1832-ben a család régi barátja, Wieland György báró, altábornagy, aki ott volt Görgey János oldalán

Maubeuge-nél, ingyenes alapítványi helyet szerzett Artúr unokatestvére, Görgey Gusztáv számára a tullni utászkar iskolában. Gusztáv azonban nem utász, hanem huszár akart lenni, ezért a helyet felajánlották a nála két évvel fiatalabb Artúrnak.

Görgey György levélben kérdezte meg fiát, akar-e katona lenni. Artúr válasza rövid volt: „*ha Tullnba találkozok alkalom [ingyenhely], akkor katona akarok lenni; ellenkező esetben a filozófiát akarom végezni, és azután egyik avagy másik tudós szakmára határozni el magamat. Mert katonának két okból megyek: először és mindenképp előbb a hazá iránti szeretetből, minthogy ennek hasznára lehetni nekem emitt több alkalom látszik kínálkozni, mint más szakokban, másodszor a matematikai és fizikai ismeretek iránti szeretetből.*” Tíz évvel később Artúr már arról írt öccsének, Istvánnak, hogy amikor apja feltette a kérdést, akar-e katona lenni, azonnal megértette: „*Katonává kell lenned*”, de reszketve adta meg magát a sorsnak. „*Mai pályámat – katonának lenni béke idején – akkor azért utáltam, mivel nem ismertem: ma azért utálom, mert ismerem.*”

Addig azonban még eltelt egy évtized. Ahhoz, hogy a tullni utászkar iskolába bekerülhessen, előbb be kellett lépnie egy cs. kir. gyalogezredbe. Görgey Artúrt a cs. kir. 60. (Wasa) gyalogezredbe vették fel hadapródként. A magyarországi, ezen belül eperjesi törzsszállomáshelyű ezred legénysége magyarokból és szlovákokból állt – 1848–49-ben mindhárom zászlóalja a honvédseregben harcolt.

Artúr 1832. november 23-tól volt a tullni utászkar iskola tanulója, s tanulmányait itt is tanárai legteljesebb megelégedésére végezte. Tanulmányai befejeztével 28 tantárgyból legjobb, 6-ból jó minősítést kapott. (Egy időskori levéléből tudjuk, hogy harmadévből megbetegedett, s ezért nyáron kellett letennie a vizsgáit. Ezek mindegyike sikerült – a stratégia és taktika tanára azonban majdnem megbuktatta, s csak a többi tanár könyörgésére engedte át...)

Artúr már tullni tanulmányai során hozzászólt a nélkülözéshez, de ismerve apja rossz anyagi helyzetét, nem akart otthonról segélyezést elfogadni. Tanulmányai végeztével abban reménykedett, hogy mielőbb tisztté nevezik ki vagy bejut a Magyar Királyi Nemesi Testőrségbe. 1836 novemberében azonban visszavezényelték a Wasa-gyalogez-

redhez, majd 1837 szeptemberétől Bereg megye ajánlatára került a bécsi magyar királyi nemesi testőrséghez.

A TESTŐR

A testőrök öt évig tartó szolgálata során ekkortájt a lovassági kiképzésre fektették a fő hangsúlyt, emellett német és francia nyelvet, aritmetikát, algebrát, geometriát, terepismeretet és vázlatkészítést, valamint erődítést tanítottak, illetve folytatták a gyalogsági kiképzés oktatását is. 1838. február 28-án Haller Ferenc ezredes, testőr alhadnagy előterjesztést készített a testőrök képzésének reformjáról, amelyet az uralkodó 1839. január 13-án hagyott jóvá, s májustól már az új rendszer szerint folyt a kiképzés. Az addig évről évre ismétlődő, csupán az évszaktól függő kiképzés helyett öt tanévre elosztva oktatták a különböző ismereteket a gárdistáknak.

Az első évben – az eddigieken kívül – bevezették a magyar nyelv és a haditörvények oktatását, a II. tanévben földrajzot és statisztikát, a III. évben általános fegyvertant, lövegelhelyezést és -kezelést, világtörténetet (középpontban a Habsburg-monarchia történetével), tábori erődítést, utászkar ismereteket tanultak a diákok. A IV. évben következett több lovasezred felállítása és mozgatása, az állandó erődítést, több gyalogezred vezetése és harcászati gyakorlatai, a három fegyvernemnek a terep és a körülmények szerinti harcászata és alkalmazása, a geometria és a trigonometria, az V. évfolyamban pedig a korábbiak ismétlésére került sor, illetve a testőröket a bécsi helyőrség ezredeihez osztották be gyakorlatra. Folyamatosan oktatták a céllövészetet, az úszást és a vívást. Görgey leveleiből úgy tűnik, a reformot úgy vezették be, hogy a magasabb évfolyamok is az új tanrend szerint haladtak, azaz Görgey 1839–40-ben a III., 1840–41-ben a IV., 1841–42-ben az V. évfolyam új tantervét tanulta.

Aki ezek után itt leszolgált az öt évet, a későbbiekben mind csapattisztként, mind vezérkari tisztként, mind katonadiplomataként megállta a helyét. Az 1848–49-es szabadságharc legkiválóbb tisztjei között tucatnyi volt testőrt – Klapka Györgyöt, Máriássy Jánost, Forró Eleket, Irinyi Bertalant vagy Szabó Imrét – találunk.

Bécs komoly csábítást jelentett a 18 évesen odakerülő tisztnövényedékek szá-

mára. A császárváros százával nyújtotta a különböző szórakozási lehetőségeket, amelyeknek ebben az életkorban meglehetősen nehéz volt ellenállni. A bajtársi ivászatok, éjszakai mulatozások, kártyapartik mind-mind alkalmasak voltak arra, hogy a gárdisták többségének amúgy sem vastag pénztárcáját még inkább megvékonyítsák. Görgey Artúr azonban ellenállt ezeknek a csábításoknak. Hosszú katonai szolgálata alatt nem csinált adósságokat, kerülte a mulatozást és a társaságot, s tanulmányainak szentelte minden idejét.

Az állandó nélkülözés azonban aláásta egészségét, s 1838–39-ben több hetet töltött a karlsbadi fürdőben, ahol májbajjal kezelték. Felgyógyulása utáni leveleiből a súlyos betegségen átesett emberek életöröme árad. Nyolc év múltán, 1840 nyarán látogatott először haza a Szepeességre.

A HUSZÁRTISZT

A cs. kir. hadseregben eltöltött évek során anya- (pontosabban: apa-) nyelvének használatával egyre több gondja volt. A beszéd még csak ment valahogy, de írni rosszul tudott. A szepeességi út lehet az egyik magyarázata annak, hogy felébredt benne a honvágy s a hazaszeretet. Amikor 1841-ben határoznia kellett, hogy a testőrségtől melyik alakulathoz kérje magát, s a (magyar) huszárok és a (galíciai) dzsidások közül kellett választania, a huszárok mellett döntött: „*Mind a két helyen egy a költség, de nagyon különböző az élet, különböző a nemzeti érdek, különböző a tiszt szelleme.*” Az év végén egy leveleiben „*újra kiszakajtott magyar embernek*” nevezte magát, s ekkortól kezdve rendszeresen olvasta a magyar irodalom újabb szerzőit, Jósika Miklós regényeit, Kölcsey, Vörösmarty, Bajza, Berzsenyi, Kisfaludy Károly s a fiatalon elhunyt Nagy Imre verseit, sőt külön-füzetbe másolta be kedvenc verseit.

1842. május 1-jén főhadnagyi rangban a jászkunsági kiegészítésű 12. (Nádor) huszárezredhez vezényelték, ahol 1845. július 31-ig szolgált. Az ezred előbb Felső-Ausztriában, majd Csehországban állomásozott. A csapatszolgálat azonban már egyáltalán nem volt kedvére való. „*A százados kiabál, az őrnagy harap, a közember, ha váratlanul engem meglát, összeressen, kinyúl oly hosszúra és egyenesre, akár csak nyársra húzták volna, és úgy néz rám,*

úgy néz rám, néz rám, rám! olyan nézésel, aminővel én fognék egykor a hóhéromra tekinteni, ha ti. annak keze általi halálom lenne megírva a végzet könyvébe” – írta egyik levelében. A színmagyar alakulat körében egyre erőteljesebben kötődött Magyarországhoz. „Hazám ott virul keleten, nekem is csakúgy hazám, mint neked” – írta öccsének. Sőt azt is érezte, hogy a magyar katonánál „a letett eskü a hazaszeretettel” gyakran „összeütközésbe jönni látszik”.

Az ezred hazavezénylésére hiába várt, ezért elsősorban öccse, István segítségével próbált meg tájékozódni a magyarországi viszonyokról. 1843-ban elhatározta, hogy megrendeli a Kossuth által szerkesztett Pesti Hírlapot. A megrendeléshez azonban engedélyt kellett kérnie a bécsi Justiz-Hofstellétől. Efeletti felháborodásában írta a következőket öccsének, Istvánnak: „El van-e tiltva Magyarországon a Pesti Hírlap? tilos-e a magyaroknak? Nem a! De hát akkor az a magyar ember; kinek szerencsétlensége, hogy viszonyai őt Ausztriában, Csehországban sat. élni kényszerítik, miért ne örülhessen a betűknek, melyek nemzetének szép előrehaladását, nemes tökéletesedését, gazdaságos törekvéseit hirdetik? csak azért, mivel ezeket a Pesti Hírlap hozza? mégpedig azért, mert valamennyi hírlap közül e Pesti Hírlapban találni a legtöbb igazat és tartalmat. Óh, királyok, ti testvértagadók, kényurak a népek. És miniszterek, ti királyok zsarnokai, mikor nő meg a fületek elég nagyra, befogadni az udvaroncok hízelgéseinek fölül még egy szemernyi igazságot is csenevész agyatok és szívetek számára.”

Meglehetősen radikális szavak ezek, s azt mutatják, hogy az ifjú főhadnagy a cs. kir. hadsereggel kapcsolatos elégedetlenségét lassan a birodalom egész berendezkedésére kiterjesztette, s – valószínűleg öccse leveleinek hatására is – egyre inkább a magyar reformellenzék Kossuth vezette, radikálisabb szárnyának céljaival azonosult.

1843 májusában meghalt apja, Görgey György. Artúr, akinek éppen ekkor alakult ki gyöngéd kapcsolata Medgyasszay Friderikával, úgy érezte, most már semmi sem tarthatja a katonaságnál, „ezen a marionettpályán”, amelyen addig is csupán apja kedvéért tartott ki. Elkeseredését tovább növelte, hogy kiderült: nyugalmazott katonatisztként is csak akkor nőülhet, ha előtte leteszi a cs. kir. hadseregben megkövetelt házassági biztosítékot, a kauciót.

Az elhatározás azonban egészen 1845 májusáig váratott magára. Szerepe volt ebben annak, hogy időközben ezredsegédtisztté nevezték ki, s a család anyagi helyzete is rendeződni látszott. Május 18-án bejelentette bátyjának, Guidónak, hogy legkésőbb augusztusban rangjának megtartása nélkül kilép a hadseregből.

„Indító okaim; mostani pályám elleni mély ellenszenvem, mely ezredsegédtiszt szolgálattelem rövid ideje alatt – ahol első kézből kapom minden piszok bűzét az orromba, s ahol tulajdonképpen csak arra való vagyok, hogy azt én meg is emésszem – elképzelhetetlen fokra hágott. Ez az indok azonban hiába ösztökélne, ha ennél erősebb más okok nem járulnának hozzá, úgymint: egy ellenállhatatlan vágy Magyarországra, hazám felé, melytől mostani állásomban örökre távol kellene élnem, minthogy ezredünket [a Nádor-huszárokat] a magyarok iránti erős rokonszenvvel vádolják. Továbbá: vágyódásom egy tevékenyebb, szabadabb élet után, oly viszonyok után, melyek nem kényszerítenek föllebbvalóim közül az olyanoknak is, kiket megvetni van okom, kiket mint becsületes ember meg kell, hogy vegsek, a tiszteletnek külső nyilvánításával hódolni, és igen gyakran a legnemesebb erőmet az ő oklanságuknak vagy rosszakaratuknak áldozni fel.”

Végül az utolsó ok: azok az akadályok, amelyek házassági terve előtt álltak, amíg a cs. kir. hadsereg kötelékében szolgált. Noha Guidó bátyja igyekezett lebeszélni elhatározásáról, Artúr hajthatatlan maradt. 1845 júliusában – kiváló minősítéssel – rangjának megtartása nélkül elhagyta a cs. kir. hadsereget.

Az elhatározást – ahogy erre a Guidónak írott levél is utal – politikai okok is befo-

lyásolták. 1845-ben Prágában munkásmegmozdulásra került sor, s ennek elfojtására a Nádor-huszárokat is bevetették. Az eset után a tisztek arról beszéltek, hogy ha az ezredet Magyarországra helyeznék át, milyen kellemetlen lenne, „ha adandó, a prágaihoz hasonló esetben tulajdon hazánkfiak közt kellene esetleg vérontást csinálni”. Ismerve a hazai feszült politikai helyzetet, felvetődött a kérdés: „Hátha Magyarország politikai tényezői egymásra pattannak, s ekkor a meggondolatlan fiatalság az utcára viszi a politikát, az ellentállást, s oda fejlődnek a dolog, hogy esetleg őket, a Nádor-huszárokat parancsolják oda rendet csinálni?”

Volt, aki azt mondta, hogy a császárra esküdött, ha megparancsolják, be kell vágnia a tömegbe. Másvalaki erre feltette a kérdést: „Hát ha atyád, öcséd ott van a tömeg között, a mozgalom pedig igazságos, mert csak az ország jogát követelik, védik?” Egy harmadik kijelentette: „Ő magyar emberbe be nem vágat.” Görgeyt is nógatták, hogy nyilatkozzon. „A feltett esetben én előbb kviétálnék; kilépnék a császári hadseregből és a dilemmából – mondta. – Akkor aztán hazám polgára lennék, semmi más. Szabad urává lennék megint meggyőződésemmek és aszerint cselekedném tovább a körülményekhez képest.” Erre valaki figyel-

GÖRGEI ARTÚR 1849. MÁJUS VÉGÉN

A tábornok a korszak azon szereplői közé tartozott, akikről már 1849-ben dagerrotípia készült. A fényképész két testtartásban, leeresztett, illetve atillájába rejtett kézzel örökítette meg Görgeit. A rajz ez utóbbi alapján készült.

GÖRGEI ARTÚR

Krause litográfiája. A művész 1849 tavaszán Görgei mellett könyomaton örökítette meg Klapka György és Aulich Lajos tábornokot is. Görgeit szemüvegben ábrázolja, a tábornok ugyanis rövidlátó volt.

meztette, hogy kilépés esetén alá kell írnia azt a kötelezvényt, *„hogy soha az ausztriai császár hadai ellen harcolni nem fogsz”*. Mire Görgey így felelt: *„Kénytelen vagyok vele, tudom, el sem kerülhetem. De éppen e kényszerűségben rejlik ezen reverzális erkölcsi érvénytelensége.”*

Leiningen-Westerburg Károly – Görgey egyik barátjának elbeszélésére hívatkozva – szintén arról ír, hogy egy

esti borozgatás alkalmával, amikor Magyarország viszonyairól folyt a beszéd, *„és lelkesedve emlékeztek meg Magyarország törvényes szabadságának előharcosairól”*, többen megfogadták, *„hogy kilépnek a szolgálatból, és más módon használnak a hazának”*. Reggelre azonban a többség más szemmel nézte a dolgokat, s egyedül Görgey maradt meg elhatározása mellett.

Görgeyt parancsnokai úgy jellemezték, mint aki igen sok természetes tehetséggel bír, a fegyvergyakorlatokban, felszerelésben és kiképzésben igen ügyes, buzgó, igyekvő és takarékos; nem iszákos, kártyás, adósságcsináló vagy veszekedő; dicsvágyó és szerény; a szolgálatban megbízható és szeret is alkalmaztatni. A minősítési lap rubrikáiban szereplő adatok arra mutatnak,

hogy az ifjú Görgey – minden ellen-szenve ellenére – jó katona akart lenni s az is volt. A cs. kir. tisztikarban előforduló deviáns magatartásformák egyikét sem követte; fölös energiáit inkább a szolgálat kínosan pontos ellátásában vezette le.

Katonai képzését tekintve a Wasgyalogezrednél a gyalogsági, Tullnban a műszaki, a nemesi testőrségnél a vezérkari, a Nádor-huszároknál a lovasági szolgálat alapjaival ismerkedett meg – azaz a tüzérség kivételével minden fontosabb területről volt fogalma. E komplex képzettségnek köszönhető, hogy 1848–49-ben hadtest-, majd hadseregparancsnokként is képes volt az egyik legnehezebb feladatra, a fegyvernemek közötti együttműködés megszervezésére.

A VEGYÉSZ

Kilépését követően nehezen döntötte el, hogyan folytassa pályáját. Először arra gondolt, hogy öccséhez, Istvánhoz hasonlóan ügyvéd lesz. 1845 szeptemberétől Prágában az egyetemen kémiai tanulmányokat folytatott, s Josef Redtenbacher professzor irányításával a kókuszdió illóolajait vizsgálta. Vizsgáit kitűnő eredménnyel zárta. Közben házassági terve füstbe ment: 1846 októberében Görgey és Medgyaszay Friderika kölcsönös megegyezéssel felbontották eljegyzésüket. Úgy tűnt, Görgey a kémia művelése révén végre megtalálja igazi tevékenységi körét.

1846. november 23-án az egyetem vezetése kétéves ösztöndíjat szavazott meg számára. Olyannyira beleszeretett a kémiába, hogy az akkori állásával elégedetlen István öccsét is Prágába hívta: *„mint vegyész többet használhatsz hazádnak, mint akármely más pályán”*. Redtenbacher pedig annyira elégedett volt a munkájával, hogy asszisztensi állást szerzett neki a lemerbergi egyetemen; Görgey azonban ezt végül nem fogadta el.

Redtenbacherék házában ismerkedett meg Adèle Aubouin francia társalkodónővel, akit 1848. január 16-án eljegyzett. Március elején néhány napot Bécsben töltött, majd visszatért Prágába, ahol március 29-én feleségül vette Adèle-t. Tanúja volt a március 13-i bécsi forradalomnak és a prágai forradalmi mozgolódásoknak, de élénk figyelemmel kísérte a magyarországi eseményeket is. *„Bárcsak hazánkfiái már eltörölték volna a robotot, ezt a po-*

koli átkát az emberi nemnek – írta öccsének március 18-án. – *Igaz, hogy én könnyen beszélhetek, mert nem veszítetek velem semmit; hanem legyen ma szerencsém egy pár ezer honfira akadni, aki bennem bíz, hát eltörölöm a nemeséget: s itt aztán csakugyan vesztésgel járok.*”

Az esküvő után az ifjú pár Bécsbe, majd onnan Pozsonyba át Toporcra utazott. Pozsonyban Artúr István társaságában az országgyűlés karzatán tanúja volt az áprilisi törvények születésének, s úgy vélte, *„hogy ily nagy vívmányokat nem lehet – ingyen kapni, azoknak nagy ára, vérdíja szokott lenni; ezt az árát meg kell adnunk, ha előre nem: hát utólag”.*

Görgei terve az volt, hogy afféle jószágkormányzóként átveszi nagynénje, Görgey Ferencné Kosztolányi Mária toporci birtokának vezetését, s a jobbágyszabadsággal szabadabbá vált földön korszerű gazdálkodási módszereket vezet be. Nem mondott azonban búcsút a kémianak sem. A toporci kúriában laboratóriumot kívánt berendezni, hogy folytathassa Prágában megkezdett kísérleteit.

Addig is nekilátott, hogy végleges formába öntse első önálló tudományos munkáját a kókuszdió szilárd és folyé-

kony zsírsavairól. Volt professzora, Redtenbacher ugyanis meg akarta jelentetni az értekezést, amely bizonyította a laurinsav és a kaprinsav jelenlétét a kókuszdióolajban. 1848. május 21-én fejezte be értekezését, amelyet még abban az évben közzétett a korszak híres kémiai folyóirata, a *Liebig-féle Annalen der Chemie und Pharmacie*, s megjelent az Osztrák Tudományos Akadémia kiadványsorozatában is. A közlemény 1848-as dátummal, de némi késéssel látott napvilágot. Így aztán a tudósjelölt a tiszteletdíjat és a különnyomatokat csak 1851 őszén Klagenfurtban kapta meg, amikor már egész Európa ismerte a nevét – ámbár nem vegyészti ténykedése miatt.

Kémiai ismeretei – saját bevallása szerint – hadvezéri mentalitását is befolyásolták. *„Kémiai tanulmányaim közben tanultam azt meg, hogy pusztá okoskodásaiban, sőt megfigyeléseiben is mily sokféleképpen csalódhatnak az ember a valóság felől; de egyúttal azt is megtanultam, miféle módon lehet csalódásait sikeresen ellenőrizni és így a valóság fölismerésében biztosan eljutni”* – mondta később Thán Károlynak, hozzátéve, hogy *„én katonai sikereimnek legnagyobb részét kémiai tanulmányaimnak, a bűvárműködés révén*

szerezett értelmi fegyelmezettségemnek köszönhetem”.

A HONVÉDTISZT

Görgey István szerint Artúr még 1848 áprilisában Pesten felkereste Eötvös József vallás- és közoktatásügyi minisztert, s közölte, hogy ha a pesti egyetem szervezetében változás történne, szívesen pályázna a vegytani tanszékre, de a miniszter elutasította őt. Állítólag járt Széchenyinél is, valamilyen találmány ügyében. A dátumok összevetése alapján azonban úgy tűnik, hogy ezekre a látogatásokra nem áprilisban, hanem csak június elején került sor.

Görgei ugyanis 1848. május 26-án elhagyta Toporcot, s másnap reggel 7 órakor már Késmárkról írt levelet a feleségének. A levélben megismételte előző napi szóbeli ígértét: *„nem keresem majd soha szándékosan a veszedelmet, és nem fogom elfeledni, hogy az életemmel tenéked tartozom. Nem kockáztatom az életemet, sem az egészséget, és nem leszek katona. Bár ember tervez, Isten végez. – De ha kitörne a háború, és valamely végzetes fordulat által Magyarország fennállása forogna kockán, akkor beállok önkén-*

HOGYAN ÍRJUK? GÖRGEY VAGY GÖRGEI?

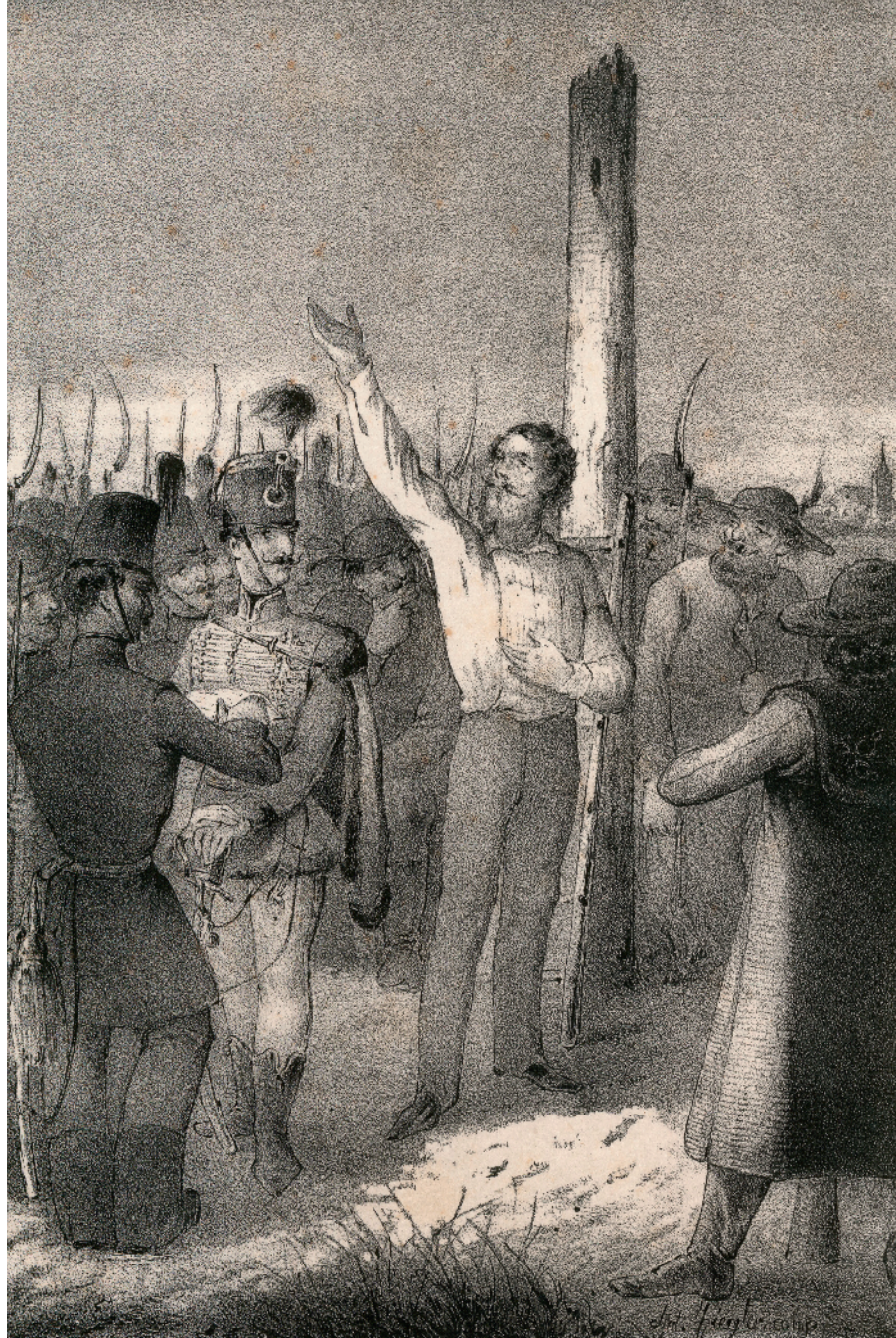
Görgei őszinte örömmel üdvözölte az 1848. tavaszi változásokat. Olyannyira komolyan vette az egyenlőség eszméjét, hogy 1848 nyarán öccsével, Istvánnal együtt áttértek nevük y-os írásmódjáról az i-végűre. Példájukat később bátyjuk, Ármin is követte. Míg azonban Ármin és István 1849 után visszatért az y-os írásmódhoz, Artúr haláláig megmaradt az i-s alak mellett.

Görgei Artúr nevét a kortársak és a későbbi történészek azóta is kétféleképpen, y-nal, illetve i-vel írják. A tábornok öccse, Görgey István a következőket írja erről a kérdésről: *„[1848-ban] A pesti radikális hírlapok, miket naponta mohón olvasgatunk, egy napon »avas obskúrításnak« minősítvén a régi nemesi családnévek hagyományos ódon ortográfiáját, én rögtön kapacitálva, kezdtem nevemet a végén ipszilon helyett csak i-vel írni – meg nem gondolván, hogy ez tulajdonképpen nem egyéb, mint (következetesség az elvem ellen) egy mulékony új divat hebehurgya követése; a család többi idősebb tagjai szemében pedig a család tiszteletreméltó múltjának, a tradíciónak, a név megváltoztatásában magának a család egységének a semmibevétele s a család-tagjai neheztelésének a kihívása. Azonban Arthur bátyám meglátván új divatú aláírásomat, ellenvetés nélkül legott követte példámat; azt mondta: kettőnknek minden csekélységben is egyetértőleg kell eljárunk. – Hogy bátyám is követte példámat: ennek aztán már komolyabb következménye lett – amit persze álmában sem láthatott előre. A ma már történelmi beccsel bíró okiratok egész tömege az*

ő aláírását i-vel a végén mutatja, míg testvéreink és ezek gyermekei, sőt tulajdon feleségeink is, a nemzetség többi tagjaival a régi helyesírást követik és végre magunk is okosabbnak találtuk az egykori következetlenséget egy indokoltabb új következetlenséggel reparálni.”

Annai bizonyos, hogy Görgei Artúr 1848. augusztus végétől már i-vel írta a nevét, de, ellentétben öccse állításával, a későbbiekben sem tért vissza az y-os névíráshoz. (A család más, a honvédseregben szolgálatot vállaló tagjai, így a tábornok két testvére, Görgey Ármin és István, illetve unokatestvére, Görgey Kornél igen.) „Arthur Görgei” néven jelentek meg 1852-ben az emlékiratai németül, angolul és olaszul, s szintén az i-s alakot használta az 1867-ben publikált *Gazdátlan levelek* című munkájának mind a magyar, mind a német kiadásában, s i-vel írta alá a végrendeletét is. Ugyanakkor 1881-ben a *Budapesti Szemle* hasábjain megjelent két vitairatában az y-os alakot találjuk, akárcsak az emlékiratok 1911-ben megjelentetett magyar fordításában. Az előbbi azonban lehetett szerkesztői beavatkozás eredménye, az utóbbi pedig egyértelműen a fordító Görgey Istvánnak tulajdonítható.

Azaz a tények (és a statisztika) inkább az i-s névalakot támasztják alá. Ennek következtében magunk azt a gyakorlatot követjük munkáinkban, hogy hősünk nevét az 1848-as forradalom előtti időszak eseményeinek említése kapcsán y-nal, 1848 nyaratól kezdve i-végződéssel írjuk.

ZICHY ÖDÖN GRÓF KIVÉGZÉSE, 1848. SZEPTEMBER 30.

Vincenz Katzler litográfiája. A liberális politikusból konzervatívvá vált Zichy Ödön gróf 1845–1848 között volt Fejér vármegye főispáni helytartója (adminisztrátora), 1848 tavaszán azonban kénytelen volt megválni posztjától. Jellačić támadása idején Székesfehérvárott tartózkodott. Amikor szeptember 29-én a horvát sereg megindult a Velencei-tó északi partján állomásozó magyar sereg ellen, állítólag a város sorompóiig kísérté el a horvát csapatokat, s ott „jó és szerencsés végzést kívánok, uraim” szavakkal búcsúzott tőlük. Ugyanezen a napon unokaöccse, Zichy Pál kilépett vértés százados társaságában kálozi birtokára indult. Az utazáshoz Jellačićtól menlevelet is kapott a dél felől közeledő Karl Roth tábornokhoz. Útközben Soponyán a Hunyadi-szabad-csapat katonáival találkoztak. Az előrs parancsnoka letartóztatta és megmotozta a két gróft, s ekkor került elő a Jellačić-féle menlevél, valamint egy kötegni cs. kir. kiáltvány. Ezután Abára, majd onnan szeptember 30-án Adonyba kísértette őket, ahol a helyiek népi tételel akartak végezni a két gróffal. (Ez utóbbi község Zichy birtokához tartozott.) Az Adonyba érkező Görgei a népharag elől a Csepel-szigetre szállította s a Batthyány Lajos gróftól kapott szeptember 24-i kinevezési okirat alapján hadbíró-ság elé állította őket. A hadbíró-ság Zichy Ödönt halálra ítélte, s az ítéletet a Csepel-szigeti Lórév községben még aznap végre is hajtották; Zichy Pált pedig kísérettel a fővárosba küldték.

tesnek, még pedig lehetőleg olyan csapathoz, mely közel tihozzátok táboroz.” A levél további részében arról ír, hogy le fog tenni „eddig őrült” szerénységéről, „és igen igyekezni fogok szerezni magamnak olyan állást, amelyre hivatottságot érzek magamban”. Úgy tűnik tehát, hogy ekkor még nem határozta el, vajon a tudósi vagy a katonai pályát választja-e; sőt egyelőre nagyobb hajlamot érzett az előbbi, mint az utóbbi iránt. Eötvös elutasító magatartása nyomán azonban ismét a katonatiszti pálya került előtérbe.

Az ifjú exfőhadnagy tehát 1848 júniusában jelentkezett a magyar honvédségbe, s jó szervezőkészségével csakhamar felhívta magára mind Batthyány Lajos miniszterelnök, mind Kossuth Lajos pénzügyminiszter figyelmét. Az örökös tartományokban szerződéseket kötött lőkupak és gyutacs szállítására, s kidolgozta egy magyarországi lőkupak- és gyutacsgyár terveit.

Görgeit augusztus 27-én a tiszánineni önkéntes mozgó nemzetőrség táborának parancsnokává nevezték ki, s az ezt követő napokban többször is járt a fővárosban. Szeptember 13-án, egy újabb pesti út során saját kezű levélben számolt be Kossuth Lajosnak, a volt pénzügyminiszternek eddigi ténykedéséről, majd közölte, hogy seregével együtt berendelték Szolnokról. „Én nem jövök, hanem Szolnokon maradok – folytatta –, hogy félbe ne szakadjon az, amihöz fogtam. Csak akkor jönnék el onnan – de akkor haladéktalanul –, ha Méltóságod ide vagy akárhová rendel.” Az aláírás is árulkodó: „életre-halálra kész ember – Görgei őrnagy”. Két nappal a Batthyány-kormány lemondása és a horvát betörés után e hűségnyilatkozat azt jelezte, hogy Görgei a megkezdődő háborúban hosszú távon Kossuthot tekintve elkötelezettnek.

Batthyány Lajos miniszterelnök a hónap végén a Csepel-sziget parancsnokságával bízta meg. Görgei feladata az volt, hogy vágja el egymástól a Josip Jellačić vezette horvát hadsereget és a Karl Roth vezérőrnagy vezette, Szlavóniából betört horvát hadosztályt. Görgei erői ahhoz gyengék voltak, hogy nyílt ütközetben mérkőzzön meg bármelyik sereggel, azonban az érintkezés felvételében meg tudta gátolni őket.

A Duna és a Sió között kettős őrvonalat épített ki, és szeptember 29-én ezen akadt fenn Zichy Ödön gróf, Fejér megye volt főispáni helytartója (adminisztrátora), akit Görgei hadbíró-ság elé állított s szeptember 30-án hazaárulás

vádjával kivégeztetett. Zichy valóban összejátszott az ellenséggel, de az ítélet így is komoly feltűnést keltett. 1848–49-ben ez volt az első és egyetlen eset, hogy egy arisztokratát hadbíró-sági ítélet alapján kivégeztek. Görgei nevét azonban mégsem ez az ítélet tette ismertté a politikai elit és a közvélemény előtt. Batthyány Lajos, Szemere Bertalan és Kossuth Lajos már korábban ismerte, a kivégzés híre pedig Görgei nevének említése nélkül terjedt el az országban.

Október 2-án Móga János altábornagy, a dunántúli magyar hadsereg vezére az Ercsinél gyülekező 5. hadoszlop parancsnokává nevezte ki, majd másnap Perczel Mór ezredes alá rendelte Görgeit. Görgei fontos szerepet játszott Roth hadosztályának október 7-i ozorai fegyverletételében. Valósággal megmámorosodott e napok egymást követő eseményeitől s a kapott lehetőségtől az önállóságra. „Csak most erélyt, csak most erőfeszítést és mentve vagyunk, mert a nép – könnyezve írom – a nép velünk tart!” – írta, látván, hogy a kelet-dunántúli megyék lakossága milyen lelkesedéssel támogatja a reguláris csapatok hadműveleteit.

Bírálta a pákozdi csata után kötött fegyverszünetet és a magyar tábor vezetőit: „az Istenért, csak most ne fegyverszünetet, csak most ne! csak most el mindegyikkel, aki fegyverszünetről még

AZ OZORAI DIADAL, 1848. OKTÓBER 7.

Ismeretlen művész litográfiája. Jellačić támadását követően, szeptember 21–22-én Szlavóniából Roth és Philippovich tábornokok vezetésével egy kb. 9000 főnyi horvát hadoszlop tört át Drávasztáránál, hogy Baranya, Tolna és Fejér megyéken átvonulva csatlakozzon a bán seregéhez. A magyar kormányzat népfelkelést rendelt el a veszélyeztetett területeken és a Duna mindkét partján, mozgósította a megyék nemzetőrségét, ezenkívül Görgei vezetésével önkénteseket, lovasságot és tüzérséget küldött a Csepel-szigetre és az átellenben lévő településekre. Ezek az egységek megszakították a kapcsolatot Roth és Jellačić csapatai között. Így Roth csak akkor értesült Jellačić pákozdi kudarcáról, amikor október elején Székesfehérvár alá ért. Megpróbált visszatérni Szlavóniába, de Görgei huszárai és gyalogsága követték. Roth egyik zászlóalja október 5-én Bárándpusztánál kénytelen volt letenni a fegyvert. A Siónnál a Csapó Vilmos vezette tolnai nemzetőrség és népfelkelés vágta el az útját, s az Ozorával átellenben lévő Sió-parton október 7-én feltétel nélküli fegyverletételre kényszerítették. Ez volt a szabadságharc első igazi nagy sikere: a horvát hadoszlop fogságba került, fegyverzete, közte hat löveg a magyar csapatok zsákmánya lett.

A kép alkotója látványos csatajelenetként formálta a fegyverletételt.

csak álmodozik is, – de el örökre!” Nem kímélte közvetlen parancsnokát, a radikális Perczelt sem: „egy jó hadvezérhöz, a szónoklati tehetségén, meg a tiszta akaraton kívül, egy kis jártasság is kívántatik a hadi tudományok úgy elméleti, mint gyakorlati részeiben” – írta a politikusból lett hadvezérről az Országos Honvédelmi Bizottmánynak.

Október 7-én a végrehajtó hatalmat Batthyánytól átvevő Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB) ezredessé, az ozorai győzelmet követően, 11-én vezérőrnaggyá léptette elő, ám ez utóbbi kinevezést nem hozták nyilvánosságra.

Kossuth Lajos, az OHB elnöke Pesten megbízta, hogy utazzon a magyar főserg lajtai táborába, s ott tartsa rajta a szemét a főserg vezetőin. Ha árulásra készülnének, lépjen fel velük szemben, s használja a tábornoki kinevezést.

Görgei elvállalta a megbízatást, s október 13-tól a Lajtánál álló feldunai hadtest dandárparancsnoka volt. Az elővéd parancsnokaként állandó konfliktusai voltak Mógával, mert Görgei az aktív védelem híveként osztrák területen kívánt megmérkőzni az ellenséggel. Október 16-án Lajta-Brucknál sikeres ütközetet vívott.

A SCHWECHATI CSATA, 1848. OKTÓBER 30.

Vincenz Katzler litográfiája. Görgei a csatában a magyar hadközép (centrum) egyik dandárját irányította, azonban a Répásy Mihály ezredes vezette balszárny késlekedése miatt az ő dandárja alkotta a magyar balszárnyat. A csata kezdetén Guyon Richárd őrnagy önkéntesei megrohanták és bevették Mannswörth falut. Ezt követően Görgei csapatai megszállták a Schwechat előtti magaslatokat, s tüzérsége elkezdte löni a falut. Görgei már támadni akart, amikor Móga János fővezértől azt a parancsot kapta, hogy álljon meg s várja be a balszárnyat. A magyar lovasság jelentős részét egyesítő Répásy-dandár ugyanis még mindig nem volt sehol, és Móga attól tartott, hogy a cs. kir. csapatok benyomulnak az így keletkezett résbe. Röviddel ezután a nyílt terepen az ágyútűznek kitett magyar csapatok meginogtak és megfutottak. Ugyanez történt a centrum második sorában álló nemzetőrökkel és önkéntesekkel is. A visszavonulókat a tüzérség és a huszárok fedezték.

A cs. kir. főerők Bécs alá érkezése után azonban némileg megváltozott a véleménye. Amikor Kossuth a feldunai hadtest miklósfalvi, majd parndorfi főhadiszállásán haditanácsra hívta össze a csapatok vezetőit, először Görgei is a határ átlépése és a Bécs felmentésére indítandó támadás ellen emelt szót. Október 27-re azonban – valószínűleg egy Kossuthtal folytatott négyszemközti beszélgetés hatására – már úgy vélekedett, hogy „*nincs választás, előre kell menni, mert ha nem megyünk, többet veszítettünk, mintha három csatát vesztenénk*”. Az október 30-i Schwechati csatában ő vezette az elővédet, s meg kellett tapasztalnia, hogy a frissen kiképzett önkéntes zászlóaljak igen csak rosszul állják a tüzet; csapatai szinte kivétel nélkül megfutottak.

A TÁBORNOK

A csata után Kossuth nyilvánosságra hozta Görgei tábornoki kinevezését, s november 1-jén kinevezte a feldunai hadtest parancsnokává. A bámulatosan gyors karrier (négy és fél hónap alatt lett századosból tábornok, századparancsnokból hadtestparancsnok) természetesen nem járt együtt hadvezéri képességeinek hasonló mértékű növekedésével. Görgei érezte a reá háruló feladat nagyságát, sőt időnként lehetlenségét is, hiszen az ellenség közvetlen közelében, 150 kilométer hosszú arcvonalon kellett kiképeznie és harcképessé tennie egy állandóan változó összetételű, több mint felerészben frissen felállított alakulatokból álló hadsereget.

Akaratereje és teherbírása azonban egyelőre győzte e feladatot. Sőt, a kötelességteljesítés igénye időnként túlzsokra is ragadtatta. Egyik segédtsíztjét megróttá, amiért nem keltette fel egy érdektelen sürgöny érkezésekor: „*azért vagytok mellettem, hogy midőn emberi gyöngémnek adózni kénytetem, örködjetek, miképp a közügy hiányt ne szenvedjen; engemet kímélnetek nem szabad.*”

Görgei – akárcsak Kossuth – abban reménykedett, hogy az ősz és a tél folyamán megszervezett hadsereg tavasszal már egyenlő ellenfele lesz a támadásba lendülő cs. kir. hadseregnek. Nem ez történt: a cs. kir. csapatok már december közepén támadtak. Görgei előbb Győrig, majd Budapestig vonult vissza. Győr feladása után már komoly koncepcionális vitái voltak Kossuthtal.

Az OHB elnöke legalább kisebb sikereket követelt, Görgei viszont úgy látta, hogy minden megütközéssel serege s ezzel az ország jövőjét kockáztatná. Aggodalmait igazolta tábornoktársa, Perczel Mór december 30-án bekövetkezett móri veresége. Az OHB és az országgyűlés ezután áttette székhelyét Debrecenbe, de Kossuth előbb még támadási parancsot küldött Görgeinek.

Görgei és a fővárosban maradt katonák tehát a politikai felső vezetés tudta és beleegyezése nélkül voltak kénytelenek dönteni az eljövendő hadműveletekről. Az 1849. január 2-án összeült haditanács elhatározta a főváros feladását és a magyar csapatok tiszántúli összpontosítását. Görgei javaslatára a haditanács úgy döntött, hogy a feldunai hadsereg Lipótvár felé elterelő támadást indít, majd a bányavárosokon

és a Szepességen keresztül csatlakozik a Felső-Tisznánál álló magyar csapatokhoz. Ezzel lekötheti a Budapestet elfoglaló cs. kir. fősereget, s visszatarthatja azt a Tisza-vonal elleni támadástól. *„Várjatok, fiúk, ha a német orránál tovább nem látand, miről most, győzelmi mámorában majdnem bizonyos vagyok, akkor majd vezetjük mi az orránál fogva”* – mondta tisztjeinek.

Az előző hetek katonai kudarcai felerősítették a honvédsereg tisztikarában már korábban mutatkozó válságot, s január elején több tucat tiszt hagyta el a feldunai hadtestet is. Görgei minden távozót elengedett, de kijelentette, hogy aki a legénységet is távozásra akarná bírni, azt főbe löveti. A válság és a bomlás megállítására 1849. január 5-én Vácott politikai nyilatkozatot adott ki, amelyben kijelentette, hogy a

feldunai hadtest az 1848-as alkotmány megtartásáért küzd, s annak minden külső és belső ellenségével szembe száll. Noha a nyilatkozat politikai tartalma megfelelt Kossuth ekkori politikájának, taktikai okokból élesen bírálta az OHB-t a hadviselésbe történt beavatkozásáért.

A téli hadjárat terve bevált: Görgei 1849. január 5. és február 6. között hetekre lekötötte a cs. kir. főerőket, majd a bányavárosokon és a Szepességen átvonulva Guyon Richárd ezredes február 5-i branyiszközi győzelme után egyesült a többi magyar hadtesttel. A hadjáratnak voltak válságos, sőt olykor reménytelennek tűnő pillanatai is. Hodrusbányánál a Görgei vezette kis különítmény megfutott, s a fővezér ottmaradt egy használhatatlan ágyúval, egyik segédtisztjével és egy öreg huszárral.

GÖRGEI ÉS KLAPKA AZ ISASZEGI CSATÁBAN, 1849. ÁPRILIS 6.

Than Mór vízfestménye. Görgei 1849. április 7-re Gödöllő környékére tervezte a tavaszi hadjárat első szakaszának döntő csatáját, ezért váratlanul érte a hír, hogy Klapka György és Damjanich János tábornok hadteste már harcban állnak, sőt Klapka csapatai már hátrálnak is. Görgeit aggasztotta, hogy vajon Aulich Lajos csapatai időben érkeznek-e a csataterre, ezért ő maga is utasítást küldött Aulichnak. A II. hadtest egységei azonban ekkor már a csatátér felé tartottak. A fővezér

Klapka csapatait kereste fel. Megjelenése lelkesítő hatással volt a katonákra, noha azzal kezdte, hogy leszidta a hátrálókat. Görgei ezután Klapkával találkozott. A tábornok azt fejtette, hogy *„a küzdelem félbeszakítását kénytelen tanácsolni, mert gyalogságának elfogyott a tölténye, és nagyon ki van merülve. – A győzelem ma már lehetetlen, de holnap megint lehetséges lesz.”* Görgei erre figyelmeztette Klapkát: ő dolgozta ki a terveket, ő maga mondta, hogy napról napra be kell tartani a menetparancsokat. Különben is, *„gyalogsága a hátrálásban mutatott gyorsasá-*

gáról ítélve nem látszik annyira kimerültnek, hogy még néhány szuronytámadást meg ne kísérelhessen, ehhez pedig akkor is elegendő a tölténye, ha igazán mindet ellőtte.” Az értelmi meggyőzés után az érzelmi következtet: *„Ma kell győzni, vagy mehetünk vissza a Tisza mögé! E két megoldás van, harmadik nincs. Damjanich még mindig állja a csatát, Aulich előrenyomul: győznünk kell!”* Klapkára hatottak Görgei szavai, s ismét támadást parancsolt. A fővezér személyes fellépésének alapvető jelentősége volt a csata eredménye szempontjából.

GÖRGEI MEGVÉDI A HALDOKLÓ HENTZIT A HONVÉDEK HARAGJÁTÓL, 1849. MÁJUS 21.

Vincenz Katzler színezett litográfiája. Komárom 1849. április 26-i felmentése után Görgei tovább akart támadni, Klapka pedig Buda ostromát indítványozta. Buda bevételét kérte Kossuth is, mert úgy vélte, ezáltal elismertetheti az ország függetlenségét. Az erőviszonyok ismeretében az ostrom valóban indokolt volt. A Bécs előtt álló cs. kir. hadsereg közel kétszeres túlerővel rendelkezett. Görgei tehát Buda alá vonult. Május 4-én megadásra szólította fel a várat védő, svájci származású, de debreceni születésű Heinrich Hentzi vezérőrnagyot. Hentzi elutasította az ajánlatot, sőt az elkövetkező napokban többször is indokolatlanul lövette Pestet, pedig Görgei csapatai onnan nem intéztek támadást. Május 21-én, a hajnali órákban indult meg a döntő roham, s reggel 6-kor már magyar zászló lobogott a pesti oldalon. A harcban maga Hentzi is halálos sebet kapott. Noha Görgei parancsot adott a várórség lekasabolására, a honvédek nem eljesítették az utasítást. A tábornok ugyan felkereste a haldokló Hentzit, de a képen ábrázolt jelenet a képzelet szüleménye. Görgei azt mondta, Hentzinek szerencséje van, hogy halálos sebet kapott, mert különben kénytelen lett volna őt Pest bombázása miatt felakasztatni.

Amikor a cs. kir. vadászok átlőtték a csákJát, csak ennyit mondott: „*Miért nem egy hüvelykkel lejjebb?*” Ugyanakkor osztozott csapatai minden megpróbáltatásában, Kőrmöcbánya kiürítésekor maga is ott tolta az ágyúkat és a szekereket a Szalka-hegyen, Besztercebánya elhagyásakor a Sturecen. A katonák tudták, hogy bízhatnak benne, s ezért tűzbe mentek volna érte.

A hadügyminisztérium 1849. február 12-én hadtestével – amely időközben a VII. hadtest, illetve 16. hadosztály nevet kapta – Henryk Dembiński altábornagy parancsnoksága alá rendelte Görgeit. Dembiński kinevezése rossz döntés volt: az 1831. évi litvániai visszavonulásáról elhíresült lengyel tábornok Magyarországon is csak a visszavonulásban jeleskedett. Maga Görgei napiparancsában „*látszólagos lealáztatásnak*” nevezte azt, hogy csapatait Dembiński alá rendelték, de főbe lövettel fenyegette azt, aki nem teljesíti az újdonsült fővezér parancsait, s maga is igyekezett követni azokat. Ugyanakkor keményen a szemébe mondta a véleményét, ha a helyzet úgy kívánta. Szárnyparancsnokként vett részt február 26–27-én a kápolnai csatában, majd megosztotta csapataival a visszavonulás minden kínját az ezt követő napokban.

Mivel úgy látta, hogy Dembiński további működése a hadsereg létét fenyegeti, március 3-án Tiszafüreden a tiszti körében kibontakozó mozgalom élére állt, s társaival együtt azt követelte, hogy a fővezér közölje szándékait vagy tartson haditanácsot. Miután Dembiński erre nem volt hajlandó, Szemere Bertalan fő kormánybiztos a tiszti kör kívánságára leváltotta őt a főszeregről (I., II., VII. hadtest) éléről, s Görgeit nevezte ki ideiglenes fővezérré.

Kossuth a történetekről értesülve azzal a szándékkal utazott a táborba, hogy az engedetlen, lázadó Görgeit főbe löveti. A táborba érkezve azonban meggyőződött arról, hogy Görgei és társai eljárása indokolt volt. Kossuth tehát ideiglenesen jóváhagyta Görgei fővezérségét, ám március 8-án e pozíciót Vetter Antal altábornagynak adta át. Görgei ezt követően előbb a II. és VII. hadtestből álló felső-tiszai hadsereg, majd a hónap közepétől ismét saját hadtestének parancsnoka volt. Március 8-án – mintegy fájdalomdíjként – megkapta a Magyar Katonai Érdemrend II. osztályát.

Görgei mindent megtett azért, hogy Kossuth bizalmát visszaszerezze. „Egy-

A SCHLIK-HADTEST REISCHACH-DANDÁRJA MEGROHANJA A MONOSTORI MAGYAR SÁNCOKAT, 1849. JÚLIUS 2.

Bachmann-Hohmann rajza alapján Josef Freysauf által készített litográfia. 1849. július 2-án Komárom térségében került sor a magyar szabadságharc egyik legvéresebb csatájára. Julius von Haynau tábornagy cs. kir. főerege megtámadta és visszavonulásra kényszerítette a Duna déli partján található sáncrend-

szert védő honvédsereget. A Sigmund Reischach vezérőrnagy vezette osztrák balszárny elfoglalta a monostori magyar sáncokat, a jobbszárny pedig Ószőny községet. Az előbbi akció azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy a cs. kir. csapatok elérik a komáromi hajóhidat, s elvágják a Duna jobb parti táborban lévő magyar csapatokat. Görgei személyesen vezette rohamra a II. magyar hadtest csapatait, és a sáncokat sikerült visszafoglalnia, majd az ácsi erdőbe űzte vissza a támadókat.

dül Kossuth hisz a forradalomban, a hadseregben s önmagában. Egy antik tiszta jellem; – kár; hogy nem katona” – írta róla Damjanich János tábornoknak. 1849 márciusában pedig hosszú levelekben számolt be hadmozdulatairól és terveiről az OHB elnökének. „Tisztelt Elnök úr! Csatlakoznék velem és menjünk, haljunk meg két tiszta akaratú vértanúként ez árva honért, ha azt ezen hiúság- s önzésteljes hidraszerű ármánytól megszabadítani nem tudjuk” – írta az egyikben.

Amikor Vetter Antal fővezér március végén megbetegedett, Kossuth némi tétovázás után, március 30-án őt nevezte ki a főserég (I., II., III. és VII. hadtest) ideiglenes fővezérévé. Görgei

pedig rászolgált a bizalomra. A tavaszi hadjárat hat csatájában és ütközetében (Hatvan, április 2.; Tápióbicske, április 4.; Isaszeg, április 6.; Vác, április 10.; Nagysalló, április 19.; Komárom, április 26.) előbb a főváros alá szorította vissza a cs. kir. fősereget, majd a főváros és az ország nagy részének kiürítésére kényszerítette. Az első sikereknek Kossuth is közvetlen tanúja volt, s április 7-én ihletett szavakkal számolt be Görgei működéséről. A tábornok valóban kitett magáért. Április 4-én Tápióbicskénél ő rendelte előre Damjanich honvédeit, amikor Klapka csapatai megfutottak, április 6-án Isaszegnél ismét ő állította meg a visszavonuló Klapkát. Április 7-én ő terjesztette elő a hadjá-

rat második szakaszának tervét, április 26-án személyesen vezényelte a jobbszárnyat a komáromi csatában.

Kossuth, mielőtt elhagyta a tábornok tanácskozott Görgeivel és a többi tábornokkal az olmtúzi oktrojált alkotmányra adandó magyar válaszról. Kossuth ekkor terjesztette elő nagy tervét az ország függetlenségének kimondásáról és a Habsburg-ház trónfosztásáról. A beszélgetésről csak a két főszereplő visszaemlékezése maradt fenn, ám ezek csupán abban egyeznek meg, hogy volt ilyen megbeszélés. Emlékirata szerint Görgei határozottan el-lene szolt a tervnek, amelyet Kossuth csak meglehetősen homályos formában körvonalazott. Ez az ellenkezés

JELENET A KOMÁROMI CSATÁBÓL, 1849. JÚLIUS 2.

Than Mór vízfestménye. Görgei a 2. (Hannover) huszárezred élén lovasrohamot vezet Herkálypusztánál a cs. kir. 5. (Liechtenstein) könnyűlovas ezred ellen. A művész azt a pillanatot örökítette meg, amikor Görgei kalaplengetve figyelmezteti a jobbszárnyat vezénylő Poeltenberg Ernő tábornokot az oldalát fenyegető veszélyre. (Görgei ekkor már egyik oldalán zsinórozott vörös blúzt és tollas kalapot viselt, hogy a csatákban könnyebben megtalálják őt

a futárok.) Görgei mögött egy huszár kardcsapást mér ellenfelére. A művészi ábrázolás megerősíthetné azt a szóbeszédet, hogy Görgeit a roham során egyik saját huszára sebesítette meg, de a kép egy másik változatán a huszár jóval távolabb van a tábornoktól. Az előtérben, a földön két lekasztott magyar tüzért láthatunk a III. hadtest vörös sárpályas lovassüvegéből; ezt az üteget a cs. kir. könnyűlovasok megtámadták és elfoglalták, azonban erre nem Herkálypusztánál, hanem órákkal korábban Ószőnyernél került sor.

nem lehetett túlzottan erős, hiszen Kossuth itt, Gödöllőn ajánlotta fel Görgeinek, hogy tegeződjenek.

Debrecenbe visszatérve Kossuth valóban kimondatta a trónfosztást. Görgei viszont a győztes hadjárat kellős közepén kénytelen volt tapasztalni, hogy a trónfosztás célszerűségét illetően igencsak megoszlanak a vélemények a hadsereg tisztikarában. Amikor a lévai főhadiszállásra megérkezett a trónfosztás híre, több tiszt nyíltan kikelt ellene. Úgy vélték, ilyen határozatot csak akkor szabad hozni, ha az ország egész területe felszabadult. Görgei futárral üzent Kossuthnak: *„Annyit mondjon, hogy ha máskor oly fontos dolgot tenni akar, előbb legyen szíves velem közölje.”*

Ugyanakkor Görgei érzelmeinek megfelelt a függetlenség kimondása, ám ezt csak a teljes katonai győzelem után vélte célszerűnek. Erre mutat,

hogy két héttel a trónfosztás és a függetlenség proklamálása után, április 29-én tüzes kiáltványt intézett a hadsereghez *„az esküszegő rút dinasztia-
ról”*, a legszentebb népjog harcáról a bitor zsarnokság ellen.

Közben április 15-én Kossuth neki ajánlotta fel a hadügyminiszteri tárcát, amelyet Görgei május 1-jén el is fogadott. Május 4–21. között megostromolta és bevette Buda várát. A döntést később sokan bírálták, maga Görgei is kritikusan nyilatkozott róla, ám az erőviszonyok akkori állása mellett más hadműveletre nemigen volt lehetőség. Közben május 16-án a Borsod megyei Dédesen képviselővé választották.

Buda bevételével a magyar szabadságharc – s Görgei katonai és politikai pályafutása – a zenitjére jutott. Ám Görgei és Kossuth viszonya e napokban már egyáltalán nem volt olyan szí-

vélyes, mint néhány héttel korábban Gödöllőn. A készülő orosz intervencióról érkező hírek hatására Görgei – tévesen – úgy vélte, ezt Kossuth provokálta ki a függetlenség és a trónfosztás kimondásával. Kézenfekvőnek tűnt a megoldás: vissza kell vonatni a *Függetlenségi nyilatkozatot*, s akkor az orosz hadsereg is visszavonul.

Május 22-én a képviselőház Szemere Bertalan miniszterelnök indítványára altábornaggyá léptette elő és a Magyar Katonai Érdemrend I. osztályával tüntette ki Görgeit, ő azonban nem fogadta el a kitüntetést. A hónap végén Debrecenbe utazott, ahol letette a miniszteri esküt. Június 1-jén Kossuth ellenzékével, az ún. békepárttal tárgyalt a *Függetlenségi nyilatkozat* esetleges visszavonásáról. A tanácskozásról csak egymásnak ellentmondó visszaemlékezéseket ismerünk, azonban tény, hogy Görgeinek

nem sok kedve volt egy tisztán katonai hatalomátvételhez. Amikor az egyik képviselő a parlament szétzavarását javasolta neki, Görgei megkérdezte tőle: „Meggondolta-e Ön, hogy a szurony sohasem áll ott meg, ahová intéztetik? Megakadályozhatom-e, hogy azon katonák, kik egy testületet, mely tekintéllyel bír; széthajtanak, megakadályozhatom-e, hogy ne gyilkoljanak, ne raboljanak?” Ugyanakkor egy június közepi minisztertanácson nyíltan bírálta a függetlenség kimondását, Kossuth pedig egyre többször célozgatott arra, hogy Görgeinek vagy a hadügyminiszteri, vagy a fővezéri tisztségtől meg kellene válnia.

Görgei valóban nem tudott eleget tenni mindkét tisztségének. Június 2–27. között több ízben személyesen vezette a hadügyminisztériumot, ám amikor a magyar főserg első Vág menti ellentámadási kísérlete kudarcba fulladt, ismét a harctérre szorult. Június 20–21-én Zsigárd és Pered térségében személyesen vezette az újabb támadást a cs. kir. csapatok ellen, de egy beérkező orosz hadosztály, illetve az egyik magyar hadtest tétlensége miatt a támadás sikertelen maradt. A csatában kiválóan szerepelt, személyesen rendezte a megingott zászlóaljkat, s amikor kíséretének

egyik tagja figyelmeztette, hogy az elengedő tüzérség lőtávolságban van, csak ennyit mondott: „Ha fél, hazamehet.” Alvezéreinek nem kellő aktivitása azonban szerencsétlen döntésekre is indította, így június 20-án leváltotta Asbóth Lajos ezredest, az egyetlen hadtestparancsnokot, aki megfelelt hivatásának.

Június 26-án, az utolsó olyan minisztertanácson, amelyen miniszterként vett részt, elfogadtatta a kormánnyal a főserg komáromi és a többi haderő alsó-tiszai összpontosításának tervét. Görgei ugyanis úgy vélte, hogy amíg a magyar főserg Komáromnál áll, a cs.

GÖRGEI ÉS VEZÉRKARA A VÁCI CSATA NAPJÁN, 1849. JÚLIUS 15.

Than Mór vízfestménye. A képnek több változata maradt fenn, az ezeken szereplők névsora nem azonos. A képen ábrázolt személyek balról jobbra a következők: 1. Psotta Mór ezredes, a feldunai hadsereg tüzérparancsnoka, 2. Mednyánszky Ede báró, százados, 3. Bethlen József gróf, százados (vagy Duffaud Ferenc százados), 4. Esterházy István gróf, százados (vagy Spiller Vilmos főhadnagy), 5. Bayer József ezredes, a hadsereg tábornoki főnöke, 6. Albrecht Vilmos alezredes (bár ő még Komáromban elhagyta a sereget), más forrás szerint Horváth János ezredes, a 9. huszárezred parancsnoka, 7. Tomsits István százados, 8. Czillich Ede ezredes, a III. hadtest hadosztályparancsnoka, 9. Csáky Gábor gróf, százados, 10. Inkey vagy Duka Tivadar százados, Görgei segédtisztje, 11. Sennyey Lajos báró, főhadnagy (vagy Radány Kálmán főhadnagy), 12. Kempelen Károly száza-

dos, 13. Beniczky Lajos alezredes, bányavárosi kormánybiztos, 14. Görgei Artúr, fejsebe miatt bekötött fejjel, 15. Dobiecki Ferenc lovag, őrnagy (vagy Arthur von Seher-Thoss gróf, százados), 16. Huszthy Sándor százados, 17. Protheaud József őrnagy, 18. Görgei Ármin alezredes, Görgei Artúr bátyja, 19. Molnár Ferdinánd ezredes, a hadügyminisztérium elnöki osztályának főnöke (bár ő ekkortájt Szegeden volt), 20. Leiningen-Westerburg Károly gróf, vezérőrnagy, a III. hadtest parancsnoka, 21. Batthyány László gróf, főhadnagy, 22. dr. Orzovenszky Károly törzsorvos, 23. Starhemberg István gróf, százados, 24. Schmidegg Kálmán gróf, százados, 25. Koch Ferdinánd százados, 26. Gally Gyula főhadnagy, 27. Térey Pál főhadnagy, 28. Kornis József gróf, főhadnagy, 29. Név nélkül, egy feljegyzés szerint ő a 11. szám alatt látható Sennyey Lajos főhadnagy, 30. Friebeisz Károly hadnagy, 31. Poeltenberg Ernő lovag, vezérőrnagy, a VII. hadtest parancsnoka.

GÖRGEY ARTHUR KOMÁROMNÁL, SEGÉDTISZTJEI ÁLTAL KÖRNYEZVE, AZ 1849. ÉVI JÚNIUS 3-ÁN KOMÁROMI CSATÁBAN TÖRTÉNT MEGSEBESÜLÉSE UTÁN.

1. Psotta, alezredes	9. Sr. Csáky Gábor	17. Protheaud őrnagy nyargonozó regimén	25. Koch, százados grand profes.
2. Mednyánszky nyargonozó	10. Inkey	18. Görgey Ármin őrnagy	26.
3. Sr. Bethlen József	11. Sr. Sennyey Lajos	19. Molnár ezredes főhadnagy	27. Térey Pál
4. Sr. Esterházy István	12. Kempelen, orvostudós	20. Leiningen tábornok	28. Sr. Kornis Adám
5. Bayer ezredes tábornoki főnök	13. Beniczky Lajos ezredes	21. Dr. Orzovenszky törzsorvos	29.
6. Albrecht alezredes	14. Görgey Artúr	22. Sr. Batthyányi László	30.
7. Tomsits százados	15. Dobiecki őrnagy	23. Sr. Starhemberg	31. Pöeltenberg tábornok
8. Czillich ezredes	16. Huszthy Sándor	24. Sr. Schmidegg János	

kir. főerők sem mozdulnak el onnan, sőt, talán az orosz főereg is ebbe az irányba nyomul. Ezalatt pedig a délvidéki magyar erők leszámolhatnak az ottani cs. kir. erőkkel, és bevehetik Temesvárt. A kormány el is fogadta e haditervet.

Görgei június 28-án részt vett a Haynau főerege ellen vívott vesztes győri ütközetben, ahol személyesen vezényelte a VII. hadtestet, majd a lovasság élén ő fedezte a visszavonulást. Június 29-én – a cs. kir. csapatok győri győzelméről értesülve – a kormány elvetette a komáromi összpontosítás tervét, s Dembiński előterjesztésére valamennyi haderő szegedi összpontosításáról határozott, Görgeit pedig a seregével való azonnali levonulásra utasította.

Görgei, még mielőtt e tervet közölték volna vele, levélben tudatta Kossuthal, hogy továbbra is a komáromi összpontosítás szellemében kíván működni, tehát a győri vereség miatt nem változtatta meg elhatározását. Amikor azonban megérkezett az új haditervet hozó küldöttség, szóban megígérte, hogy engedelmeskedni fog a távollétében hozott határozatnak. A küldöttség érkezése előtt írott levél azonban a küldöttség visszaérkezése után került Kossuth kezébe, aki azt a küldöttségnek adott szóbeli ígéret visszavonásának tekintette, s leváltotta Görgeit a fővezérségről. Görgei június 30-án, a küldöttség elutazása után írott, a levonulást megígérő levelét pedig valószínűleg csak azután kapta meg, hogy meghozta a leváltásról szóló döntést. Miután Görgei ebben sem ígérte meg az azonnali levonulást, Kossuth valószínűleg ennek alapján sem látta indokoltnak a döntés visszavonását.

Görgei azonban erről csak többnapos késéssel értesült. Július 2-án Haynau főerők megtámadták a Duna jobb partján elhelyezkedő komáromi sánctábor, s elfoglalták annak egy részét. Görgei személyesen vezette a sáncok visszavételére csapatait, majd az estig tartó csatában előző állásaikba szorította vissza a túlerőben lévő cs. kir. csapatokat. Egy személyesen vezetett lovasrohamban egy orosz gránátszilánk csaknem az agyvelejéig felhasította a koponyáját, a csata után eszméletét veszítette, s július 4-ig élet és halál között lebegett.

Július 4-én lemondott a hadügyminiszteri posztról is, de a minisztertanács július 5-i határozata alapján megmaradt a feldunai hadsereg fővezérének. Miután július 11-én sikertelenül próbált meg át-

törni a cs. kir. főseregen, a még mindig életveszélyes állapotban lévő fővezér a Duna bal partján indult Szeged felé. Július 15–17. között Vácnál megütközött Ivan Fjodorovics Paszkevics tábornagy orosz csapataival. A harmadik csatánapon ismét személyesen vezette az utóvédet, majd eszméletlenül fordult le a várról. Miután nem tudott áttörni az orosz főerőkhöz, a Felvidékre vonulva egy hónapig lekötötte azokat, s meg-megújuló ájulási rohamok közepette vezette katonáit a Tisza felé.

A nyári hadjárat volt Görgei hadvezéri pályájának csúcspontja. A téli hadjáratban még csak azt tudta, mikor kell elrendelni a visszavonulást ahhoz, hogy a hadsereg komolyabb veszteségek nélkül kerüljön ki az újabb és újabb egérfogókból. A tavaszi hadjáratban megmutatta, hogy számban kisebb erőkkel képes kimanőverezni egy nagyobb hadsereget az ország nagy részéről úgy, hogy közben minden ütközetet és csatát megnyer. A nyári hadjáratban a reménytelenre vállalkozott: a hadászati külső vonalon mozogva próbálta megkerülni a többszörös túlerőben lévő ellenséges hadsereget, saját erőinek négyeszeresét, az orosz-osztrák intervenció erők egyharmadát. Ezzel lehetővé tette a Szegednél összpontosult magyar főerőknek, hogy egyedül mérkőzzenek meg Haynau főseregével. Görgei teljesítménye ellenfeleit is meglepte.

Közben Sztjepan Alekszandrevics Hruljov ezredes, majd Friedrich Wilhelm (Fjodor Vasziljevics) Rüdiger lovassági tábornok kezdeményezésére tárgyalásokat folytatott az orosz fővezérséggel. Görgei azért vette fel a tárgyalások fonalát, mert abban reménykedett, hogy éket verhet a szövetségesek közé. Az oroszok célja a tárgyalásokkal az volt, hogy megadásra bírják a legeredményesebb magyar hadsereget. Görgei az 1848. áprilisi törvények biztosítását jelölte meg tárgyalási alapként.

Görgei hadserege augusztus 9–10-én érkezett meg az összpontosítás újabb helyszínére, Aradra, azonban csodálkozására a Dembiński vezette fősereget nem találta ott. Dembiński ugyanis a kormány utasítása ellenére Arad helyett Temesvárra vonult, s éppen augusztus 9-én szenvedett döntő vereséget Temesvárnál. Augusztus 10-én – a csatavesztésről még mit sem tudva – a magyar minisztertanács elhatározta, hogy felajánlja a koronát a cári család valamelyik tagjának, ha az hajlandó biztosítani az 1848. áprilisi

törvényeket. Feltételként azt szabta, hogy Magyarország az orosz birodalom belül olyan státuszt kapjon, amilyen a kongresszusi Lengyelország rendelkezett 1815–1830 között. Alternatív javaslatként kész volt visszavonni a *Függetlenségi nyilatkozatot* s az 1848. áprilisi államjogi helyzet elismerése fejében elfogadni Ferenc József uralkodását is. A minisztertanács egyben kijelentette, hogy ha az orosz fél nem hajlandó erről tárgyalni, sem pedig Ferenc József felé közvetíteni, a magyar hadsereg a döntő csata után – amennyiben azt nem a magyarok nyernék meg – hajlandó letenni a fegyvert az oroszok előtt.

Az augusztus 9-i temesvári vereség után Kossuth augusztus 11-én Görgeit nevezte ki fővezérré, majd a katonai és polgári teljhatalom birtokosává (diktátorrá). Görgei a teljhatalom birtokában még aznap haditanácsra hívta össze tisztjeit, s miután az orosz táborból beérkező hadikövetek híradásából egyértelművé vált számára, hogy az oroszok nem hajlandóak politikai kérdésekről tárgyalni, az orosz hadsereg előtti fegyverletételt javasolta – összhangban a minisztertanács előző napi döntésével. Görgei a határozathozatal idejére elhagyta a termet, s a haditanács két ellenszavazattal az ő javaslatát pártolta. Ezt követően augusztus 13-án hadseregével a szőlősi mezőn letette a fegyvert az oroszok előtt. Amikor ellovagolt a III. hadtest katonái előtt, s azok még utoljára megélték, Görgei kötélidegei is felmondták a szolgálatot, és sírva borult lova nyakára. *„Isten veled, Görgei!”* – szólt a búcsú.

A tábornok abban reménykedett, hogy az orosz hadsereg biztosítani fogja a magukat megadókat életét. *„Most még haragudni fog rám a nemzet, de három hét múlva – biztos tudom – kezdet csókol majd nekem”* – mondta világosi háziasszonyának, Bohusné Szógyény Antóniának. Fegyverletételi szándékát bejelentő levelében kérte is Rüdigert, hogy bajtársait ne szolgáltatassák ki az ellenség bosszúvágyának: *„Talán elég lesz, ha egymagam leszek annak áldozata.”* Az orosz fővezér és a cár is ettől tartott, s ezért ragaszkodtak ahhoz, hogy Görgei kegyelmet kapjon.

Az orosz hadifogságban Görgei levelet írt a mozgó seregek vezetőinek és a magyar kézen lévő erődök és várak parancsnokainak. E levelekben tudatta a fegyverletételi hírt, s a mozgó csapatokat, valamint a nehezebben védhető erősségeket példájának követésére hívta fel. Klapkát, Komárom parancs-

A MAGYAR FŐSereg Fegyverletétele a Világosi Vár Alatt, 1849. Augusztus 13.

Franz Werner kiadásában megjelent litográfia. A köztudattal ellentétben a fegyverletétel nem Világoson, hanem az onnan két falura lévő Szőlös község határában található mezőn történt. Görgei hadserege augusztus 11-én érkezett meg Világosra, s augusztus 13-án, a déli órákban indult el a szőlősi mezőre.

„1849. augusztus 13-án az esti szürkületben egy orosz hadtest parancsnoka, gróf Rüdiger lovassági tábornok tartott szemlét a parancsnokságom alatt álló magyar csapatok felett – írta emlékirataiban Görgei. – De a huszár talpon állt a lóva fejénél, kardja a nyeregkápára volt akasztva; a gyalogság fegyvere gúlában; az ágyúk mind szorosan egymás mellett védtelenül; és védtelenül heverték a zászlók is a fegyvertelen hadsorok előtt.”

nokát viszont figyelmeztette: „Fontold meg, mit tehetsz, s mit kelljen tenned.”

A HADVEZÉR

Görgei stratégiai elképzelései – a kényszerhelyzetben kidolgozott Vág menti támadási terv kivételével – beváltották a hozzájuk fűzött reményeket, mind 1849. januárban, mind áprilisban, mind júliusban. A terveket merészség és kockázattalálás jellemezte; ám ezek egyike sem ment túl az észszerű mérteken.

Az ifjú tábornok általában gyorsan és jól reagált, például 1848. december végén Győrnél, amikor az utolsó pillanatban hagyta el a várost, vagy 1849. január közepén, amikor egy nap állt rendelkezésére, hogy a cs. kir. csapatok előtt érje el a bányavárosokat. De

ugyanazt mondhatjuk el 1849. április 4-i tápióbszkei, április 6-i isaszegi, július 2-i komáromi vagy július 15–17-i váci szerepléséről.

Személyes fellépésével általában elérte a kívánt hatást, a győzelem kivívását vagy a visszavonulás megállítását. Egyetlen kivétellek az 1849. január 22-i hodrusbányai ütközetet említhetjük, amelyben a tábornok maga is majdnem odaveszett.

1848–1849-ben Görgei volt a legjobban szervezett, a regularitás követelményeinek leginkább megfelelő, az irreguláris elemektől csaknem teljesen megtisztított magyar hadsereg. Ez egyebek mellett annak volt köszönhető, hogy a tábornok világos szervezési elképzelésekkel rendelkezett, s ezeket képes volt keresztülvinni. Emellett jól választotta meg munkatársait (Bayer József tábornoki főnök, Danie-

lis János főintendáns, Psotta Móríc tüzérparancsnok stb.). A hadtest- és hadosztályparancsnokok esetében már nem ilyen egyértelmű a helyzet. Ezek kiválasztásánál azonban a lehetőségeit korlátozta, hogy tekintettel kellett lennie az előléptetések szolgálati rendjére, illetve bizonyos politikai szempontokra.

Hadvezéri működése során Görgei öt (vagy hat) jelentősebb mulasztást követett el.

1. Az elsőt 1848. december második felében, amikor a stratégiai helyzet rossz felmérése miatt a Duna bal partján hagyta a feldunai hadtest közel felét. A dunántúli hadjárat eredményét azonban ennek bevetése sem változtathatta volna meg. Hozzáteendő, hogy a bal parti erők egy részét így akadálytalanul lehetett bevonultatni Komáromba, s végül némi erősítést még így

A FEGYVERLETÉTEL, 1849. AUGUSZTUS 13.

Adam Albrecht litográfiája. Görgei seregének fegyverletétele a forradalom és szabadságharc egyik legtöbbet ábrázolt eseménye. Az alkotók többsége nem volt szemtanú, s inkább a megrendelői elvárásokhoz alkalmazkodott. A kép előterében Friedrich (Fjodor Vasziljevics) Rüdiger orosz lovassági

tábornok, a III. hadtest parancsnoka fogadja Görgei és tisztikara meghódolását. A művész azzal is a magyar fél vesztes helyzetét hangsúlyozta, hogy a magyar vezérkar tagjai gyalog állnak a lovon ülő Rüdiger előtt, holott valójában mindkét vezér és mindkettejük vezérkara lovon ült a fegyverletétel alkalmával.

is sikerült a bal partról Győrbe küldeni.

2. A második mulasztást 1849 februárjában Kassa előtt követte el, amikor egy napot késett a támadással. Azonban ez a mulasztás nem volt végzetes. Franz Schlik altábornagy volt lévő cs. kir. hadtestét ugyanis így sem fenyegette volna teljes vereség, mivel Klapka György felső-tiszai hadteste nem tudta elzárni visszavonulásának útját.

3. A harmadik mulasztást az 1849. április 6-i isaszegi csatával kapcsolatban szokták Görgei szemére vetni, mondván, hogy a Gáspár András vezérőrnagy vezette VII. hadtest bevetésével teljessé tehetné a cs. kir. főserg vereségét. Görgei azonban olyan értesítést kapott a csata során, hogy Gáspár hadteste már előnyomul, s ezért nem küldött neki határozott támadási parancsot. A cs. kir. fősereget Gáspár támadó fellépése esetén sem lehetett

volna teljes egészében bekeríteni, bár ha a VII. hadtest beavatkozik, kétségkívül nagyobb veszteségeket szenvedett volna.

4. A negyedik mulasztást a Vág menti hadjárat kapcsán lehet felróni Görgeinek. A hadjárat első napján, 1849. június 16-án Zsigárdnál kétségkívül hiányzott a személyes fellépése, s ezt igazából azzal sem lehet menteni, amivel ő maga védekezett, hogy ti. ki akarta próbálni új hadtestparancsnokait. E védekezés már csak azért sem fogadható el, mert a tavaszi hadjárat során mindvégig a csatamező közvetlen közelében tartózkodott, hogy szükség esetén személyesen segítse át a nehézségeken alvezéreit (főleg Klapkát); holott Damjanich János, Klapka György és Aulich Lajos mögött jóval nagyobb hadi tapasztalat volt, mint Nagysándor József, Knezić Károly vagy As-

bóth Lajos mögött. Ráadásul a Vág menti hadjárat folyamán a hadtestparancsnokok a tavaszinál bonyolultabb haditerv kivitelezését kapták feladatul; Görgei személyes részvétele tehát kétszeresen is indokolt volt.

5. Ötödik mulasztásként azt szokták a tábornok szemére vetni, hogy 1849. június végén nem ismerte fel, hogy Haynau szinte észrevétlenül átcsoportosította a cs. kir. fősereget a Duna jobb partjára, s így elsőpró túlerő birtokában indíthatott támadást a Rába-vonal megszerzésére. A hiba kétségtelen, ugyanakkor a felelősség legalábbis megoszlik a Görgei által létrehozott, Bayer József ezredes vezette, Tatán székelő Központi Hadművelési Iroda és a Klapka vezette komáromi erődparancsnokság között, ugyanis a jobb parti erők nagyobb része (a VII. és VIII. hadtest) ez utóbbi, míg a Pápa tér-

ségében állomásozó Kmety-hadosztály az előbbi alárendeltségébe tartozott. A Központi Hadművelleti Iroda némi mentségére szolgálhat, hogy a Duna bal partján, a Vág mentén állomásozó I., II. és III. hadtesttől sem érkeztek hírek az ellenséges átcsoportosításról; a komáromi erődparancsnokság pedig csak június 25-én érzékelte ezt, de még akkor is késett a győri állás megerősítésével. Sőt, a készülő ellenséges támadásról értesülve Görgei előbb ért Budapestről Győrbe, mint Komáromból Klapka.

6. A hatodik mulasztást az 1849. júliusi felvidéki hadjáratl kapcsolatosan szokták felróni Görgeinek. Ennek lényege az, hogy a Sajó vonalán kifejtett sikeres ellenállás után nem sietett a Tisza felé, hanem megállt a Hernád vonalán, s ezzel elvesztegette az összpontosításhoz szükséges időt. Ez a szemrehányás azonban csak annak ismeretében jogos, hogy Dembiński és Bem nem Arad, hanem Temesvár mellett szenvedett vereséget Haynautól. Gör-

gei ugyanis ezen idővesztés ellenére is elérte Aradot, tehát megállását – amellyel éppen a déli főseregnek kívánt időt nyerni – utólag gyorsított menetekkel helyre is hozta.

Görgei hadvezéri működésének jellemzői közé sorolhatjuk a nagy hadseregek irányításának és a csapdahelyzetek kikerülésének képességét éppúgy, mint az észszerű kockázatvállalást és a saját erők lehetséges kímélését. E szempontból potenciálisan jobb hadvezérnek tarthatjuk a szabadságharc másik nagy hadvezér egyéniségénél, Bem tábornoknál. Bemre ugyanis éppen e négy tulajdonság nem volt jellemző, ami persze nem jelenti azt, hogy Bem – tekintetbe véve a rendelkezésére álló eszközöket – ne lett volna a szabadságharc egyik legjobb és legötletesebb hadvezére. Bemmél közös tulajdonsága volt viszont a műszaki megoldások iránti érzékenység; elég itt példaként felhozni az Aulich-hadosztály Körmöcbányáról történő kiemenkítésére helyreállított Szalka-

alagutat, az 1849. április 23–26. között Komáromnál rögtönzött talphidat vagy a budai ostrom megszervezését.

A hasonló beosztásokat betöltő tábornokok közül Görgei sikeresebb és jobb hadvezér volt a csak visszavonulni tudó Dembińskinél, a primitív hibákat vétő és semmifajta függelmet nem tűrő Perczelnél vagy a csatákat csupán elveszíteni tudó Mészárosnál. Vetter Antal altábornagy az 1849. márciusi, kudarcba fulladt ellentámadási kísérlet és az 1849. júliusi délvidéki hadjárat kivételével nem vezetett nagyobb hadműveleteket; bár ez utóbbiban jó hadvezérnek mutatkozott.

A volt cs. kir. főtiszt karból a kitűnő elméleti szakembernek számító, de hadvezérként habozó Klapkát és a tervek kivitelezésében jeleskedő, hadvezéri őstehetség Damjanichot sorolhatjuk Görgei mellé. (Utóbbi potenciálisan szintén jó hadvezér volt, s örök kérdés, mi lett volna, ha 1849. április végén lábtorése következtében nem válik szolgálatképtelenné.) A volt cs. kir. törzs-

A VÉRES ÁLDOZAT

Olasz karikatúra a meggyilkolt Hungária fejét az orosz medvének átadó Görgeiről. 1849–50-ben egész Európában elterjedt Görgei árulásának mítosza. A magyar szabadságharcra rokonszenvező olasz

közvéleményben is élénk visszhangot váltott ki a szabadságharc veresége. A karikatúra Görgeit nagy bajuszos magyar huszárként ábrázolja, az orosz nagyhatalmat jelképező medve nyakában ott lóg a legmagasabb orosz kitüntetés, a Szent György-rend szalagja.

tisztek közül (Vetteren kívül) egyedül Aulich Lajos árult el komoly hadvezéri képességeket, 1849. április második felében Pest előtt.

Görgeiéhez hasonló személyes tekintélye a szabadságharc hadvezérei közül egyedül Bemnek és Damjanichnak volt. Mindezek alapján jogosnak tűnik a megállapítás: Görgei volt 1848–49-ben a magyar szabadságharc legjobb hadvezére, olyan katona, aki nemcsak hazai, hanem európai összehasonlításban megállja a helyét. Hiszen nem feledhetjük, hogy 1848-ban főhadnagyi tapasztalatokkal kezdte katonai pályáját, s 1849-ben már több tízezer főnyi hadsereg felett diszponált. Főleg az általa vezetett hadsereg sikereinek köszönhető, hogy Ausztria 1849. április végén saját gyengeségét beismervé kénytelen volt orosz segítségért folyamodni a magyar szabadságharc leverésére. Az pedig csupán a nemzeti önértékelés megszokott zavarai közé sorolható, hogy 1849 augusztusa után a közvélemény tekintélyes része nem a túlerőt, hanem a túlerővel szemben az észszerűség határáig ellenálló hadvezért tette felelőssé a vereségért. Ez a téves ítélet volt az a tényező, amely a későbbiekben is megakadályozta, hogy Görgei az 1867 után önállóságát visszanyert Magyarország közéletébe és katonapolitikájába tudásának megfelelő mértékben bekapcsolódhasson.

AZ EMLÉKIRATOK

Görgei – I. Miklós orosz cár követelésére – 1849. augusztus 22-én amnesztiát kapott, s Klagenfurtba száműzték. Kossuth a bulgáriai Vidinből a külföldi magyar diplomáciai ügynökökhöz írott körlevelében már szeptember 12-én árulónak nevezte Görgeit, s e vádat hivatkozta, hogy október 6-án tábornoktársai többségét Aradon kivégezték. Jelentős és kevésbé jelentős magyar költők – Vörösmarty, Bajza, Vajda János, Sárosi Gyula, Tóth Kálmán – neveztek verseikben árulónak, népdalok tucatjai átkozták mint aki Világosnál eladta az országot.

Görgeinek 1849 után kevés működési tér jutott. 1849–1867 között a karintiai Klagenfurtban, majd Viktringben élt rendőri felügyelet alatt feleségével s itt született két gyermekével, Bertával (1850–1934) és Kornéllal (1855–1933).

Amikor 1850 tavaszán elterjedt a hír, hogy a császár körutazást tesz Karin-

tiában, Görgei abban reménykedett, hogy kihallgatást kaphat az uralkodónál, és szándékában állt fellépni volt bajtársai érdekében. A kért kihallgatást azonban megtagadták tőle, és Alexander Bach belügyminiszterhez utasították. Bach május 20-án fogadta őt, s Görgei előterjesztésére így válaszolt: *„Az ön bajtársai nem fognak csalódni, ha őfelsége kegyelmében reménykednek.”* A tábornok ezen felbuzdulva 1850. május 21-én (Buda bevételének első évfordulóján) kérvényt írt a császárhoz: kegyelmet kért a hadbíróságok által elítélteknek. *„Mindenekelőtt én voltam az, akinek önálló működése, a hadiszerecséntől támogatva, a felséged által felkarolt nagy eszmének, az egységes szabad Ausztriának megvalósítását ellenségesen oly soká hátráltatta: és felséged mégis nekem méltóztatott megkegyelmezni, míg egykori alárendeltjeim – akik csak eszközök voltak merész kezében – a haditörvényszékek kérlelhetetlen szigorának estek áldozatul.”*

Rövidesen valóban kihirdették a rangjuk megtartása nélkül kilépett cs. kir. tiszteknek adott amnesztiát. Görgei június 30-án újabb beadványt intézett Bachhoz, amelyben arra hivatkozva, hogy a kilépett tisztek önként álltak a honvédsereg szolgálatába, míg a Magyarországon állomásozó vagy odavezényelt aktív cs. kir. tisztek a ketős zászlóeskü erkölcsi szorításában döntöttek a magyar ügy mellett, ez utóbbiak számára is amnesztiát kért. Görgeinek azonban csalódnia kellett. Az 1850 júniusában közzétett kegyelmi határozatokról szóló döntés még az ő beadványai előtt megszületett, s csak Haynau vonakodása miatt hirdették ki azt hónapokkal később. Az újabb kérvényt elsüllyesztették, s évekig kellett várni a következő amnesztiairandeleltre.

Görgei a két kérvényt közzétette 1852 elején megjelent emlékiratának bevezetőjében. Ezzel egyrészt jelezte, hogy nem hódolt be Ausztriának, és bajtársai sorsa továbbra is foglalkoztatja – s jelezte azt is, hogy a szűkre szabott legfelsőbb kegyelem folytatása kiknek a hibájából maradt el. Memoárja előbb németül, majd angolul, olaszul és svédül látott napvilágot. A munkáról az emigránsok nagy része úgy vélte, hogy azt Görgei nyilván az osztálykormány megrendelésére és jóváhagyásával írta, a Habsburg Birodalomban viszont betiltották a könyvet.

Görgei emlékirata a szabadságharc fontos, de egyben szórakoztató forrá-

sai közé is tartozik. A szerző pillanatok alatt képes átváltani az objektív leírásból az ironikus, sőt maróan gúnyos stílusra. Nem annyira 19. századi, inkább 20. századi elme. Nem érdeklik igazán a gesztusok és szónoklatok, ha úgy érzi, nincs mögöttük semmi, kíméletlenül lecsap. S egy ilyen munka megjelenése 1852-ben, amikor nemcsak egész Magyarország, de egész Európa visszhangzott Görgei árulásának legendájától, csak olaj lehetett a tűzre. Az egész nemzet gyászolt, virrasztott „a nagy halott” mellett, s akkor a gyanúsított – ahogy Péterfy Jenő írja róla – *„nem a bűnbánó ruhájában s hamuval fején, hanem mint bíró lép fel, s hideg szívvel boncolja a halottat, a forradalmat”*. Semmilyen formában nem volt hajlandó engedményt tenni a nemzeti közérzetnek.

Nemcsak a polgári politikusokat, Kossuthot, Szemerét ostromozta; nemcsak volt kollégáját, Perczelt, akihez kölcsönös és bensőséges gyűlölet fűzte; nemcsak a szabadságharc általa legtehetségtelebnek tartott hadvezérét, Henryk Dembińskit gúnyolta. Kijutott bizony a kritikai megjegyzésekből Guyon Richárdnak, Klapka Györgynek, Mészáros Lázárnak és az aradi vértanú Nagysándor Józsefnek vagy Knezić Károlynak is.

A két kötetben két Görgeivel találkozik az olvasó. 1848–49 Görgeijével és az 1851–52-es, a szabadságharcra visszatekintő Görgeivel. Az emlékiratíró Görgei ugyanis egy változatlan politikai koncepció letéteményeseként próbálta bemutatni 1848–49-es önmagát, olyan politizáló katonaként, aki igazából soha nem bízott a teljes győzelemben, aki átlátott Kossuth szónoklatain, aki kiegyezésre törekedett a szemben álló féllel, és hajlandó lett volna akár katonai puccsal is megdönteni a fennálló kormányt.

Görgei 1849 után kicsit lesajnálva tekintett vissza önmaga 1848–49-es lelkesezésére. Ezért igyekezett utólag megalkotni önmagáról ezt a képet. Ezért kreált már 1848 novemberére visszatekintve *politikai* ellentétet önmaga és Kossuth között; ezért hangsúlyozta Tiszaüredről szólva a *lengyel* fővezérrel szembeni ellenszenvet. Ezért írt Buda ostromának döntően *politikai* indokairól, s ezért igazított utólag a Békepárttal való 1849. június 1-jei találkozó történetét. Ezért írta azt, hogy Perczelt, Guyont, Dembinskit és Bemet mint a *Függetlenségi nyilatkozat* támogatóit akarta eltávolítani a seregből,

GÖRGEI ÁLMA

Kászonyi Dániel vázlata nyomán készült olajfestmény. Az áruló Görgei végzete. Felül az aradi tizenhárom arképe, Görgei mögött lepelben a Pesten kivégzett Csányi László

miniszter és kormánybiztos, Batthyány Lajos gróf, miniszterelnök és Jeszenák János báró, főispán és kormánybiztos látható, az előtérben a koporsóban Hungária, illetve a földön egy halott huszár fekszik.

holott ez az állítás kronológiailag sem állja meg a helyét. S míg saját hadvezéri hibáit többnyire kendőzetlenül bevallotta, éppen politikai nézeteinek és szerepének átszilárdításával némileg kétségesse tette emlékirata katonai fejtegetéseinek megbízhatóságát is.

Görgei megőrizte függetlenségét az őt fogságban tartó hatalommal szemben is; megkapta a magáét Windisch-Grätz, Jellačić és Haynau, s a szerző méltatlankodásának adott hangot a fegyverletételt követő megtorlás miatt is. Nem csoda hát, hogy az emigránsok dühödt támadást indítottak a kötet és szerzője ellen; a birodalmon belül pedig betiltották a könyvet, a kiadót perbe fogták, a kézre került példányokat bezúzták.

Miután az osztrák hatóságok minden önálló pénzkereseti lehetőségtől megfosztották, 1854 augusztusában a tábornok kérvényt intézett Johann

Kempen von Fichtenstamm altábornagyhoz, a Legfelsőbb Rendőri Hivatal vezetőjéhez, és kérte: gondoskodjanak a megélhetéséről. Kempen a kérvényt továbbította, s végül a császár legfelsőbb elhatározásából havi 100 forint kegydíjban részesítették Görgeit. Ezt az összeget 1856. január 1-jétől a császár – Kempen előterjesztésére – évi kétezer forintra emelte, ami nagyjából havi 170 forintnak felelt meg. 1859. szeptember 17-én Görgei Hübner rendőrminiszterhez fordult újabb emelés érdekében, s az uralkodó engedélyezte a szubvenció kétszeresére, 4000 forintra emelését.

A HAZATÉRÉS UTÁN

Görgei 1862-ben – felesége rokonságát felhasználva – két emlékiratban fejtegette francia politikusoknak, hogy a

francia császárság létérdeke Ausztria hatalmának biztosítása, ez pedig csak a magyar alkotmányosság helyreállítása révén képzelhető el. 1867-ben egy újabb kötetben, a Mikes Kelemen módjára írt fiktív *Gazdátlan levelek*ben védte magát az 1849. nyári hadjáratról és a fegyverletétellel kapcsolatos vádak ellen, de komoly áttörést nem sikerült elérnie. 1867. februárban, majd május 8-án emlékiratokat írt Deák Ferencnek a magyar haderő reformjáról. Május 29-én *Nyílt kérelem Kossuth Lajos úrhoz* című írásában kérte a volt kormányzót: hagyjon fel a kiegyezés elleni izgatással, s ne állítsa azt, hogy a nemzet önbizalmát az 1849-es árulás zsibbasztotta el.

Görgei a kiegyezés után először 1867. július 20-án tért haza. Előbb különböző munkákat vállalt, volt a Pesti Téglagyár és Kőszénbánya Részvénytársulat intéző igazgatója, vasútépítkezési

NEM VOLT ÁRULÓ!

207 EGYKORI HONVÉDTISZT ÉS HONVÉD ÁLTAL ALÁÍRT REHABILITÁCIÓS NYILATKOZAT

NYILATKOZVÁNY!

Mi alulírtak, akik a 35 év előtt, a szövetkezett nagyhatalmak túlerejétől legyőzött szabadságharc katonái voltunk, mai napig is azt vagyunk kénytelenek tapasztalni, hogy azon korszak kiválóbb eseményei s az egyes kimagaslóbb egyéneknek azokra gyakorolt befolyása az oknyomozó történetírás által sincsenek még kellőképpen kiderítve, annál inkább a vajmi sok körülmény iránt nem is tájékozott nagyközönség előtt.

Nem vonjuk ugyan kétségbe, hogy a történetírás szintoly magasztos, mint komoly hivatása s az emberi természet fürkésző ösztöne által buzdítva, amit eddig különféle okok miatt nem teljesíthetett: mindazon homályosságokat, melyek szabadságharcunk története felett még borongnak, előbb-utóbb el fogja oszlatni; – és az igazságérzet örökkévaló törvényénél fogva arról is meg vagyunk győződve: hogy ekkor az 1848/9-ben harcra kelt magyar hadseregnek és vezéreinek részrehajlatlan igazságot fog szolgáltatni.

És ezzel kapcsolatban azt is érezzük, hogy a történetírásnak minél megbízhatóbb adatokra van szüksége.

Ámde, ha tekintjük, hogy napról-napra mennyire ritkulnak soraink: azon harcosok sorai, a kik az 1849/9-beli küzdelmeknek különféle helyeken, időszakokban és helyzetekben cselekvő részesei és szemtanúi valának, – ha számba vesszük, mennyire megfogyatkoztunk, – s hogy a még élők hátralevő évei is többé-kevésbé már megszámlálvák: – természetszerűen előreláthatjuk, hogy maholnap alig lesz közülünk egy-egy szétszórta a hazában, aki cselekvő részes voltánál fogva illetékes, sőt véleményünk szerint tán érdekesebb is lehetne az 1848/9-ki események lényegéhez hozzá szólni, mint az, aki azokat tényezőképp át nem élte, a viszonyok láncolatának közvetlen vagy közelebből szemléléséből merített ismeretekkel nem bír és a győző felek kezébe került eredeti hivatalos okiratok hiánya miatt sincs oly helyzetben, hogy kiinduló pontjában helyes s következtetéseiben tévedéstől ment ítéletet hozhasson.

Elérkezettnek látjuk tehát az időt, hogy mielőtt sírba szállanánk, érzelmeink és felfogásunk kinyilatkoztatásával ezennel egy történelmi adatot szolgáltatassunk át az utókornak, – melyben legalább egy férfiú iránt lerójuk az igazság adóját s kimondjuk nézetünket azon honvédtársunkra nézve, kinek helyes megítélésétől függ számtalan más történelmi kérdés földerítése és megérthetése is.

És tesszük ezt most, az évek hosszú sora után, midőn az események és az illető egyéniség felől való bírálatunkhoz az elfogultság gyanúja sem férhet, – és midőn érett megfontolás után mondhatjuk ki azt, amit ezennel ünnepélyesen ki is nyilatkoztatunk: hogy azon férfiú, aki 1848. évi őszől fogva 1849. augusztus 13-ig a magyar hadseregnek egyik kiváló hadvezére volt, s akit elismert képessége és a hadseregnek véres tusák folyamában növekedett szeretete és bizalma tartott fenn, ismételt félreértések, sőt, belső meghasonlás dacára is mindvégig a hadsereg élén, hogy – mondjuk – Görgei Artúr, bármennyire megfoghatatlannak találta is a nem eléggé tájékozott vagy félrevezetett közvélemény egyik vagy másik tettét és annak indokait, kiváltképpen pedig a fegyverletétel cselekvényét, – erkölcsi teljes meggyőződésünk szerint a legsúlyosabb helyzetekben is egyaránt és mindvégig hiven, tiszta szándékkal és becsületesen szolgálta a hazát!

Vegye számba a történetírás ezt is, és mérlegelje azon értéke és súlya szerint, mely ezt az álláspontunkból kifolyó jogosultság és az igazság szerint valósággal megilleti.

Tesszük pedig e nyilvános lépésünket nem csupán az ő érdekében, – noha a humanitási és bajtársi érzület ezt maga is eléggé indokolná egy férfiúval szemben, a kinek azon balsors jutott osztályrészül: hogy az események folyamában nagyobb föladat jutott s nehezedett vállaira, mint amelyet az adott erővel végdiadalra vezetni lehetett volna, hogy elvállalta a felelősséget még akkor is, amidőn a válság ideje bekövetkezvén, erre már senki más nem tudott vagy nem bátorkodott vállalkozni; amidőn tehát neki okvetlenül cselekedni kellett és meggyőződése szerint elszántan cseleke-

munkafelügyelő, később öccse, István ügyvédi irodájának munkatársa. 1884-től a Tisza Kálmán kormányától kapott altábornagyi nyugdíjból élt. (Tisza már 1850-ben verset írt Görgei védelmében).

1867 után négy ízben szólalt meg a nyilvánosság előtt. 1873-ban jelent meg Bécsben németül az Alphons F. Danzer katonai szakíró által sajtó alá rendezett *Dembiński in Ungarn. Nach den hinterlassenen Papieren des Generals* című kétkötetes munka, amelyet egy év múlva az Athenaeum adott közre magyar fordításban, *Dembinski Magyarországon* címmel. A kiadvány méltán kellett közfigyelmet, hiszen a cím alapján a szabadságharc egyik legfontosabb ka-

tonai szereplőjének, a két ízben is fővezéri posztot betöltő Dembiński altábornagynak az eseményekről és azok szereplőiről alkotott véleményét adta közre, s mondanivalóját számos eredeti okmány közlése hitelesítette.

A munkáról Görgei Demár János álneven írt hatrészes, a *Budapesti Szemle* 1875–1877. évi köteteiben megjelent, igen alapos és gyilkos iróniájú bírálatot. (Ez egyébként Görgei második legterjedelmesebb munkája.) Emellett ebben fejtette ki viszonylag részletesen a maga hadtudományi-stratégiai gondolatait. Azaz nem elégedett meg Dembiński egyes cselekedeteinek és mulasztásainak pusztá bírálatával, hanem azt is igyekezett világossá tenni, hogy

ezek milyen hadtudományi axiómákat sértettek meg.

1875-ben egy konzervatív politikus névtelen röpiratára reagálva a – szintén név nélkül megjelenő – *Mit köszönünk a forradalomnak?* című röpiratban világosan elhatárolódott az 1848–49-es küzdelem indokoltságát és jogszerűségét elvitató konzervatív állásponttól, és csípős iróniával szedte darabokra a konzervatív alkotmányvédelem és alkotmánybiztosítás mítoszát, rámutatva arra az ellentmondásra is, hogy nem lehet egyszerre dicserni a honvédsereg „szakmai” teljesítményét és kétségbe vonni azon eszmék igazságosságát, amelyekért az a küzdelmet folytatta.

dett is, hogy a végzetes balsikerért, valamint az annak nyomán beállott szomorú következményekért is, – ámbár, ha magyar részről hibák történtek, azok többeket terhelhetnek, – a viszonyok látszata az egész felelősség terhét egyedül ő reá hárította a nagy közönség előtt, – és hogy mindezek után azt a maga hibája nélkül, csakis önfeláldozó tette következtében ellene keletkezett árulási vád súlyát vérző szívvel bár, de férfias megadással már 35 éven át viselni kénytelenítettik.

Mi e lépést önmagunkért s azon egykori magyar hadsereg becsülete érdekében is tesszük, melynek megfogytakozott képviselői közé tartozunk, melynek dicsőséges napjai Görgei Arthur nevével a legszorosabb összeköttetésben állanak, s melynek történeti jó hírneve soha sem lesz elválasztható az ő és mindazon vezérek hírnevétől, kikhez az mindvégig: a viszonyok hatalma alatti összemoskadásáig teljes bizalommal ragaszkodott.

És tesszük e lépést nem kevésbé a magyar népjellem s a nemzet önérzete érdekében is, melyekre nézve – véleményünk szerint – közböbs nem lehet: hogy két szövetkezett nagyhatalmasság ropant túlnyomó hadierőivel szemben becsületesen vívott küzdelem után érte-e a szomorú, de tisztességes bukás, vagy pedig hogy gyáva árulás szennyezte-e be zászlait; és végre, mert nemzetünk nemes jellemével nem tartjuk összeegyeztethetőnek, hogy egy hű katonáját sírjáig üldözze azon irtóztató váddal, mely bebizonyítva nincsen, s mely meggyőződésünk szerint igaztalan.

Megengedjük, hogy azon honárulási vád és monda, mely a megíusult remények s a nemzetünkre mért szörnyű csapások fájdalmas hatásai alatt keletkezett, a katasztrófát követő első időkben, midőn a kétségbeesés nehéz napjaiban általános elcsüggedés veszélye fenyegette a nemzetet, a helyzethez mért drasztikus ellen-szerül, s a nép önbizalmának fölélesztésére talán szükséges, és mert a mást okolhatás némi vigaszt szokott a szerencsétlenségben nyújtani, talán hatályos is lehetett.

De ha volt is ennek ily értelemben valami értéke, ha volt is ennek némi része a nemzet önérzetének s a jövőbe vetett bizalmának és reményeinek föltámasztásában vagy ébrentartásában, e vád és monda mindazon szolgálatait annak idején már megtette; most pedig, midőn éppen Görgei Artúrnak hazaszerető lelke sugallatából fakadt azon szavai, melyekkel Aradon 1849. augusztus 11-én kelt, utolsó proklamációjában híveitől búcsút vett, hogy ti. „*az igaz ügy örökre veszte nem lehet*”, hála Istennek, beteltek, azon vád- és mondanak ilyennemű létjogosultsága is rég megszűnt; és ma már, vissza-

pillantván az akkori helyzetre és viszonyokra, s higgadtan megfontolva nevezetesen:

- * hogy az orosz főerő Görgei Artúrnak aránylag nagyon csekély számú seregét Nagyvárad felől nyomban követte,

- * hogy az augusztus 9-én, Temesvár környékén vívott csata szerencsétlen kimenetelű volt, s az ottan küzdött magyar hadsereg fölöszlott részei kényszerűleg Lugos felé vonulván vissza, az – egy orosz gyaloghadosztállyal is erősített – győzelmes osztrák hadsereg ez oldalon is átkarolta Görgei hadállását, hogy eszerint Görgei Artúr hadserege már ekkor az ellenséges hadak által annyira környezve volt, hogy a harc folytatását siker reményével meg nem kísérthette,

- * hogy az ország kormányzója Arad várában augusztus 11-én a minisztériummal együtt forma szerint leköszönt, s ezt köztudtul adó hivatalos búcsúkiáltványában maga kimondotta: „hogy a szerencsétlen harcok után, melyekkel Isten a legközelebbi napokban meglátogatta a nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák orosz nagyhatalmasságok ellen az önvédelem harcát siker reményével folytathassuk”,

- * hogy továbbá az orosz főerő előtt végbement fegyverletételt nem a vezér parancsszava diktálta; hanem az a Kiss Ernő, Aulich, gróf Leiningen, Poeltenberg, Nagysándor s a többi tábornokok és számos törzstiszt, mind megannyi hősök és derék hazafiak hozzájárulásával megtartott haditanácsban határozottat el, – és

- * hogy a fegyverletételt maga a Világos alá vonult hadsereg sem ellenezte, hanem azt nyugodt hozzájárulásával lehetővé tette, és példás katonai rendben teljesítván, ezáltal tényleg helyeselte is, –
- * nyílt egyenességgel bátran kimondhatjuk: hogy a világosi fegyverletételt oly nagy túlerővel szemben nem volt árulás, nem volt fegyvereinket meggyalázó tény, nem volt a haza elleni bűn, – hanem volt a honfivér további hasztalan ontását megszüntető emberséges és tisztességes befejezése egy azontúl reménytelen, céltalan, s azért tovább nem is indokolható háborúnak.

Ami pedig a fegyverletételt után történt, – amit ezzel kapcsolatban egyfelől az orosz hatalom messzebb kiható számítása mívelt, – másfelől pedig az elkeseredett bosszú cselekedett – s ami mind a két részről a nézetek tévesztése s a nemzeti viszonyok összebonnyolítása céljából tétetett, az a győztes felek kénye-kedvétől függött; azért magyar embert felelőssé tenni nem lehet.

*Kelt két egyenlő példányban kiállítva Budapesten
1884-ik évi május hó 30-ik napján.*

Végül 1881-ben *Kossuth és Görgei*, illetve *Még egyszer Kossuth és Görgei* címmel reagált azokra a vádakra, amelyeket Kossuth az *Irataim az emigrációból* című művének 1881-ben megjelent II. kötetében vele szemben megfogalmazott.

Első cikkében Kossuthnak a függetlenség és a trónfosztás kimondásával kapcsolatos állításait vette kritika alá, s igyekezett azokat cáfolni. Saját emlékirataira és a történeti logikára hivatkozva úgy vélte, a hadsereg nem értett egyet a függetlenség és a trónfosztás kimondásával, s Kossuth ellenkező értelmű állításai nem igazak. Ugyanígy cáfolta a saját diktatóri ambícióival kapcsolatos vádak is.

A második tanulmányban – jobbára a *Gazdátlan levelek* gondolatmenetét idézve – cáfolta Kossuth azon vádját, hogy ő, Görgei készakarva áldozta volna fel Debrecennél 1849. augusztus 2-án Nagysándor I. hadtestét. Kiigazította Kossuthot a feldunai hadsereg Aradra érkezésének dátumával kapcsolatban – Kossuth ezt a valódi időpontra egy nappal korábbra tette –, illetve Kossuth saját 1849. augusztus 11-i nyilatkozatait idézve cáfolta az árulási vádat. Ugyanígy hosszan foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy kinek az ötlete volt Buda ostroma, Kossuthé, Klapkái vagy az övé.

1884. március 30-án 207 volt honvéd nyilatkozatban jelentette ki, hogy nem tartja Görgeit árulónak. Élete hátralévő

éveit Visegrádon, illetve Budapesten töltötte. 1916. május 21-én, legnagyobb győzelmének, Buda visszavételének 67. évfordulóján Pesten, a Mária Valéria utca 17. számú házban érte a halál. Temetésén ott voltak a kor politikai és tudományos életének kiválóságai, s a honvédménház megjelent agg honvédei remegő kézzel tisztelegtek.

AZ ÁRULÁSI VÁD

Remélhetőleg a fenti sorok olvasása után az olvasóban felvetődik a kérdés: Mi a magyarázata annak, hogy éppen Görgei lett a magyar szabadságharc „hivatalos” árulója?

KATONAI MŰKÖDÉSE?

Ennek alapján aligha lehetett volna. Nem azt mondjuk, hogy Görgei nem követett el katonai hibákat a téli, a tavaszi vagy a nyári hadjáratban – hiszen, mint láttuk, valóban követett el ilyeneket. Ám – ahogy a közmondás tartja – csak az nem hibázik, aki nem cselekszik; s a hibák még nem bűnök, csupán akkor, ha készakarva követik el azokat.

Márpedig azt eddig a tábornok egyetlen ellenfelének sem sikerült bizonyítania, hogy e hibákat Görgei tudatosan, az ügy megbuktatásának szándékával követte volna el. Sőt, 1849 telén a főváros előtti megütközéssel, tavasszal a főváros elleni egyenes támadással, nyáron Vácnál a dél felé történő áttörés erőltetésével úgy követhetett volna el súlyos következményű hibákat, hogy azokkal eleget tesz a politikai vezetés akarátának. Ezen az alapon könnyen lehetne árulót fabrikálni a hadtestét kétszer is (Mór, 1848. december 30.; Káty, 1849. június 7.) katasztrofális vereségbe sodró Perczel Móról, a valamennyi hadjáratában kudarcot kudarca halmozó Henryk Dembińskiből, de még az erdélyi hadsereget 1849 februárjában Vízaknától Dévágig, majd 1849 július–augusztusában Segesvárnál és Nagycsűrnél szinte „ledaráló” Bomból is.

S végül még egy szempont: Görgeinek egy év sem állt a rendelkezésére ahhoz, hogy hadvezérré érjen. 1848 júniusában még csak honvéd százados volt, októberben – ha csak néhány napig is – már több ezer ember mozgását kellett koordinálnia, amikor őrnagyként a Roth elleni hadműveletet vezette, november elején pedig több tízezer ember került a keze alá, s egy egész országrész védelméért volt felelős. Csoda-e, ha időnként hibázott? Első igazi csatáját Isaszagnál vívta, hiszen Schwechatnál csak dandár, Kápolnánál pedig csak hadtestparancsnok volt. 30–31 évesen, nagy háborús tapasztalatok nélkül – amelyekkel a szemben álló fél szinte mindegyik tábornoka rendelkezett – így sem volt csekély az a teljesítmény, amelyet produkált.

Görgei egész hadvezéri pályafutása nem tartott hosszabb ideig, mint Bonaparte Napóleon 1796–97-es itáliai hadjárata, amikor még Bonaparte is csak egy volt a forradalom sok tehetséges tábornoka közül. Az események azt mutatják, hogy Görgei gyorsan és jól tanult, s a problémát inkább az okozta (pl. a Vág menti hadjáratban), hogy alárendeltjei nem tartottak vele lépést.

A FEGYVERLETÉTEL?

Aligha. Hiszen Kossuth maga mondta búcsúkiáltványában katonailag reménytelennek az ügyet; a kormány többsége sem a küzdelem folytatásának reményében mondott le vagy hagyta ott Aradot. A fegyverletételt Görgei távollétében megszavazó haditanácsban sem akadt olyan tiszt, aki az ellenállás folytatása mellett érvelt volna.

A temesvári vereségből más katonák is ugyanazt a következtetést vonták le, legyen szó akár a mozgó csapatok, akár az erődök parancsnokairól. Ezen az alapon az Aradon kivégzett Vécsey Károly, Damjanich János, Desseffy Arisztid, Lázár Vilmos és Kazinczy Lajos is árulók, ahogy a bebörtönözött Beke József és Inczedy László vagy a Péterváradot feladó Kiss Pál és a Komáromot feladó Klapka György is.

POLITIKAI MEGNYILVÁNULÁSAI ÉS KÜLÖN ÚTJA?

Az 1848–49-es szabadságharc hadserege, pontosabban tisztkara politizáló tisztkar volt. Asserman Ferenc honvéd ezredes szerint „természetes, ha egy hadsereg, mely elveikért küzd, hivatása érzetében a vezényszóra pontosan megtett fordulat körén egy kissé túl is pillant, s a körületébe eső viszonyokat valamivel közelebből is vizsgálja”. Ez még nem árulás. S nem Görgei volt az egyetlen „engedetlen” tábornok, akár politikai, akár katonai értelemben vett engedetlenségről beszélünk.

Ezen az alapon árulók lehetnek a Kossuthnak 1849 májusában durva hangú leveleket írogató, 1849 júliusában minden engedelmisséget felmondó, a fővezért és vezérkari főnökét elzavaró, majd a szegedi minisztertanácsban mindenkit főbe lövetéssel fenyegető Perczel Mór, a soha semmilyen utasítást nem követő, a végrehajtó hatalom ügyeibe belenyúló Bem, az 1849 augusztusában Arad helyett Temesvár felé visszavonuló Dembiński is. S Görgei végső soron mindig meghajolt a politikai vezetés akarata előtt, ellentétben a felsoroltakkal.

MI VOLT HÁT AZ OK?

A korábbi szakirodalom és Görgei védelmezői is hajlamosak voltak Kossuthot okolni. S valóban, a legnagyobb hatása mindenképpen Kossuth vidini lehelének volt. Ez az irat valamennyi nagyobb világnyelven, sőt 1850-ben kissé

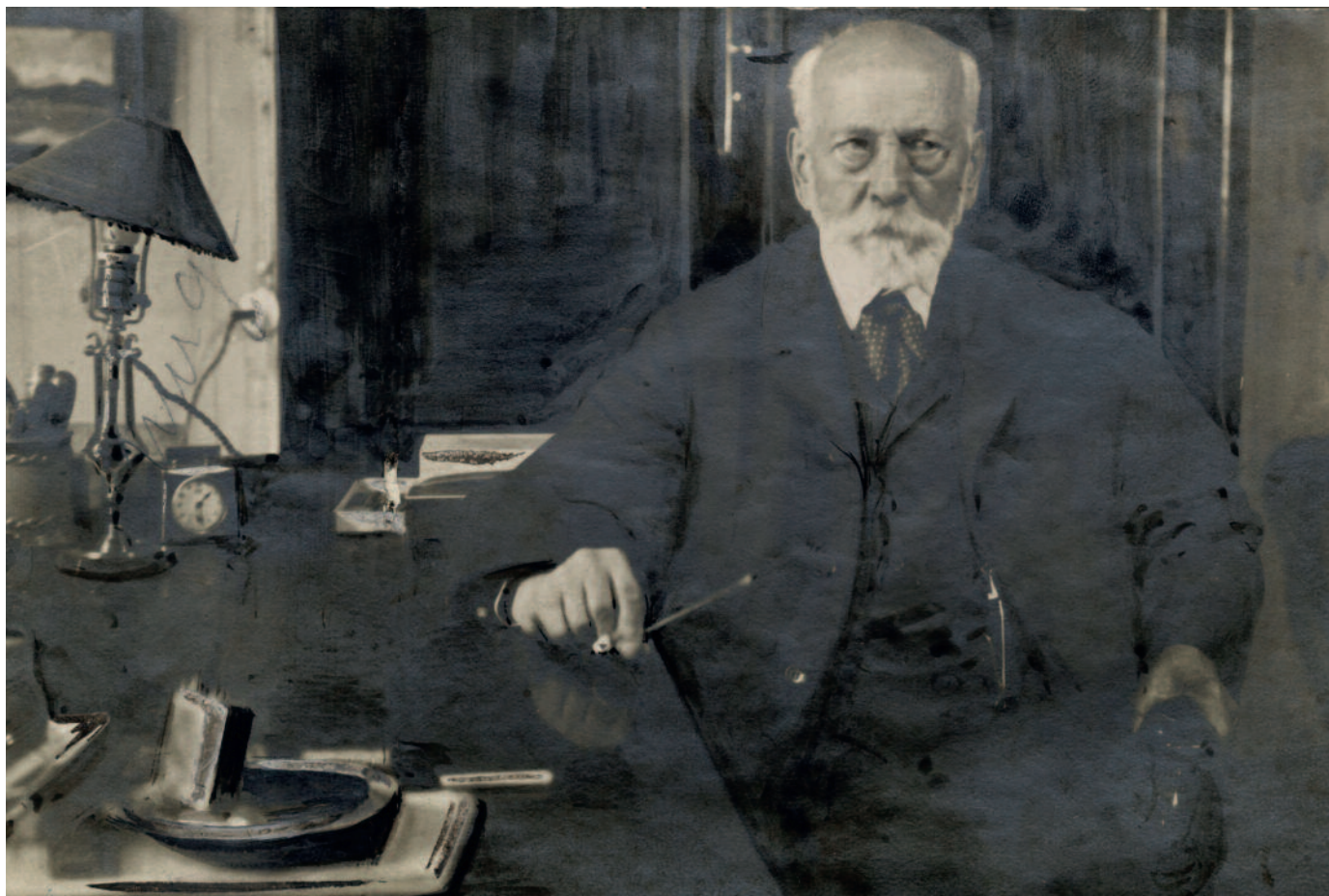
csonka magyar fordításban is megjelent. Az idegen nyelvű kiadások a nemzetközi közvéleményben segítettek elterjeszteni az árulás vádját, a magyar nyelvű kiadás pedig a hazai közvéleményt befolyásolta.

Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a vádnak volt egy hazai ága is, sőt, az itthoni vádak korábban keletkeztek és nagyobbraest függetlenek voltak a Kossuth által meghirdetett árulási vádtól. A naplókól, emlékiratokból, levelekből egyértelmű, hogy az árulás vádja már közvetlenül a fegyverletétel után elterjedt, paradox módon éppen a Görgei személyéhez és vélelmezett politikájához fűződő túlzott várakozások miatt. A magyar közvélemény jelentős része 1849. július végétől Görgeiben látta azt az embert, aki képes megmenteni a magyar államiságból azt, ami még megmenthető, akár karddal, akár békés úton.

Ezt egyébként Görgei augusztus 11-i kiáltványa is megerősíteni látszott. A feltétel nélküli fegyverletétel, a hadifoglyok kiadása az osztrákoknak, a kivégzések, a magyar állam intézmény- és szimbólumrendszerének teljes szétzúzása (ide értve pl. a Kossuth-bankók megsemmisítését) ezeket a várakozásokat és reményeket cáfolta meg. Ehhez járult, hogy Görgei amnesztiát kapott, míg tisztársait kivégezték vagy bebörtönözték. A vád itthoni felerosódését és meggyökerezését nem a vidini levél és nem Kossuth egyéb megnyilatkozásai, hanem az aradi és pesti kivégzések, általában a kíméletlen megtorlás, a bebörtönzések és besorozások okozták. Nem véletlen, hogy a Görgei ellen írott versek többsége 1849. október 6. után született. Kossuth álláspontjáról a hazai közvélemény egyébként is csak 1850-ben értesülhetett, amikor a vidini levél német fordítása, majd magyarra visszafordított szövege bejutott az országba.

Más kérdés, hogy ha a vád keletkezése és meggyökerezése nem is tulajdonítható Kossuth hatásának, annak tartós megmaradásában Kossuth megnyilvánulásainak s általában az emigránsok többsége által is – változó mértékben és színvonalon – képviselt hasonló nézeteknek volt meghatározó szerepük. Kossuth hihetetlen tekintélye olyan súlyt adott a vádnak, amellyel egyszerűen lehetetlen volt megküzdeni.

Akadnak persze, akik az emigrációban és itthon már ekkor Görgei védelmére keltek: itthon Szász Károly és

Tisza Kálmán verset írt Görgei védelmében, Kemény Zsigmond is méltató szavakkal emlékezett meg róla a *Forradalom után* lapjain. Az emigránsok közül néhány tiszt, így Emil Üchtritz és Nedbál Ignác külön kötetben kelt Görgei védelmére, de kiállt mellette volt segédtisztje, Duka Tivadar, volt államtitkára, Szabó Imre ezredes, továbbá Arthur Seher-Thoss százados és Dessewffy Dénes őrnagy is.

Ám ezek a hangok mind itthon, mind külföldön elvesztek a tekintélyesebbek kórusában. S bármilyen viták is folytak az emigránsok között a szabadságharc eseményeiről, abban a többség – Kossuth, Szemere, Batthyány Kázmér, Vukovics Sebő, Horváth Mihály, Irányi Dániel, Csetz János, Kmety György, Henryk Dembiński, Guyon Richárd, Perczel Mór, Thaly Zsigmond – egyetértett, hogy a vereség egyik fő oka Görgei árulása volt. Még a kiegyensúlyozottabb véleményű képviselők, így Klapka vagy Prágay János sem mulasztották el, hogy egy-egy kirohanás erejéig nem üssenek egyet Görgein.

A helyzetet nem segítette, sőt, inkább rontott Görgei emlékiratának megjelenése. Az emigrációban vitázók ugyan szívesen olvasták Görgei szatiri-

kus sorait vitapartnerükről, de sokkal kevésbé voltak megértőek, ha a kritikából vagy a gúnyból nekik is kijutott. Az a hideg, cinikus látásmód pedig, amely az egész emlékiratot áthatotta, még Görgei egykori hívei egy részét is ellene fordította. Miután a művet a Habsburg Birodalom területén azonnal betiltották, a hazai olvasóközönség többnyire csupán hírből ismerhette a könyvet, amelyet magyarul csak 1911-ben adtak ki. Az 1867-ben megjelent *Gazdátlan levelek* sem terjedelme, sem időhatárai miatt nem volt alkalmas Görgei érveinek teljes kifejtésére.

Végül volt még egy tényező: a vitázók nem ugyanazon a szinten vitáztak. A Görgeit védelmükbe vevő pamfletek vagy újságcikkek többnyire el sem jutottak ahhoz a réteghez, amelyben az árulás legendája a legtöbb hívőre talált: a sokszor olvasni sem tudó paraszti népesség körébe. Az ő szemükben Kossuth apánk „az Isten második fia” volt, az a személy, akinek 1848-ban a felszabadulásukat köszönhatték. Az ő tájékozottságuk mondákból, a harcteret megjárta hadiak esti elbeszéléseiből, népdalokból, jobb esetben ponyvakiadványokból származott, amelyekben Kossuth volt a hős, Görgei pedig az

AZ IDŐS GÖRGEI ARTÚR VISEGRÁDON, KEZÉBEN AZ ELMARADHATATLAN SZIVARRAL

A tábornok erős dohányos volt, Mikszáth Kálmán emlékezése szerint egyik Virginia szivarról a másikra gyújtott.

áruló. Márpedig népdalokkal igen nehéz a *Budapesti Szemle* hasábjain vagy néhány száz példányban megjelent röpiratok lapjain vitázni.

A GÖRGEI-KÉRDÉS

A történetírás mértékadó képviselői – Horváth Mihályt leszámítva – nem adtak hitelt az árulási vádnak. A szabadságharcról összefoglaló munkákat publikáló történészek (Marczali Henrik, Márki Sándor) vagy hadtörténészek (Wilhelm Rüstow, Gelich Rikárd, Breit József) többé-kevésbé bírálták ugyan Görgei hadvezéri és politikusi ténykedését, de nem nevezték őt árulónak. Az árulási vád ponyvakiadványok vagy nyilvánvaló politikai célzatul született, de elemi szakmai kritériumoknak sem megfelelő pamfletek

(Hentaller Lajos, Kacziány Géza munkái) lapjain élt tovább.

Ugyanakkor a vádak megcáfolását nehezítette, gyakran lehetetlenné tette, hogy a szabadságharc iratanyagának csak töredéke volt ekkor kutatható, hiszen a központi kormányszervek és a hadsereg dokumentumainak 99 százalékát a bécsi levéltárak őrizték. Jellemző példája ennek az 1849. augusztus 2-i debreceni ütközetről 1867-ben folytatott vita, ahol a felek

egy olyan, Görgei által kiadott parancsról vitatkoztak, amelyet egyikük sem tudott eredetiben vagy másolatban felmutatni, s így az olvasó vérmérsékletétől függött, hogy kinek adott igazat a polémiában.

A fordulatot a Monarchia felbomlása és a bécsi levéltárak megnyílása hozta el. Végre kutathatóvá váltak az addig a magyar történészekről elzárt dokumentumok. Az anyagot elsőként kutató s egy részét közlétevé Steier Lajos szakított a hagyományos, Görgeit Kossuthnal szembeállító szemlélettel, s megpróbált egyfajta kiegyenlítő álláspontot képviselni kettejük megítélésében. Steier kutatási eredményeit is hasznosította Görgei-életrajzában Pethő Sándor és Julier Ferenc, s az addigi historiográfiát foglalta össze Kossáry Domokos a Görgei-kérdés történe-

téről szóló 1936-os kötetében. 1945 után egy ideig ez a hagyomány – a történeti kérdések napi politikától független vizsgálata – látszott folytatódni. A forradalom centenáriuma megjelent kommunista történeti munkákban, valamint a polgári-liberális szemléletű, esetleg éppen csak pozitivisták munkák baloldali kritikájában azonban már megmutatkozott az a türelmetlen hang, amely az elkövetkező egy évtizedben meghatározóvá vált.

A történetírásban 1948–49-ben a sztálini történeti koncepció hazai képviselői (Révai József, Andics Erzsébet) vették át a hatalmat. E koncepció képviselői a belső árulók elleni harcot hirdették, s ennek megfelelően az árulókat nemcsak a jelenben, de a múltban is meg kellett keresni. A korszak főideológusa, Révai József Görgei szerepére

AZ IDŐS GÖRGEI ARTÚR, ASZTALÁN EGY FINN KIADVÁNNYAL

A tábornokot és István öccsét baráti viszony fűzte a finn–magyar kapcsolatok 19. századi megalapozójához, Antti Jalavához (1846–1909), aki meg is látogatta őt Visegrádon.

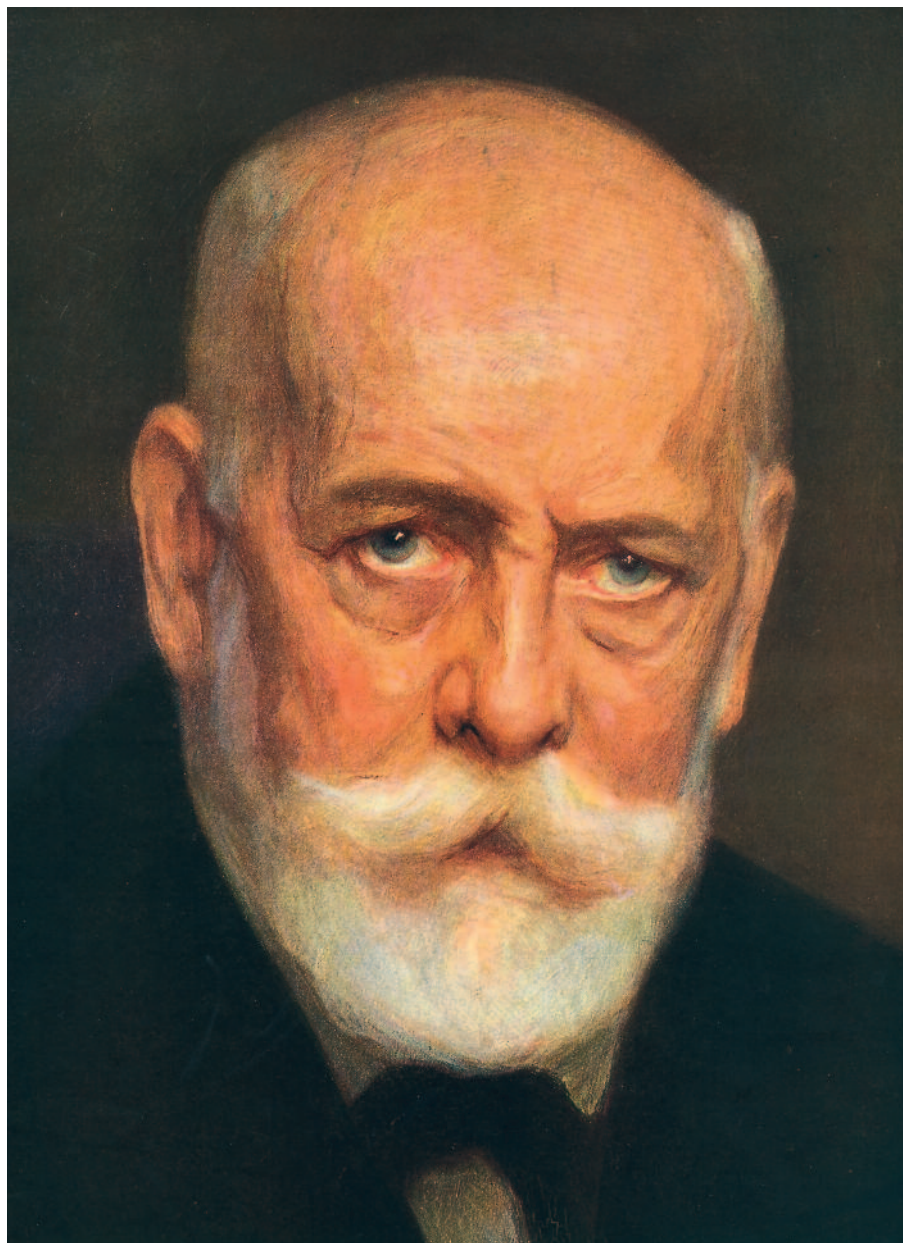
vonatkozó nézeteiben már az 1930–40-es években felfedezhetők a sztálini koncepció egyes jegyei, de a szabadságharc vereségének legfőbb okát Révai sem a belső ellenség működésében, hanem a nyomasztó katonai túlerőben látta.

Az 1940–50-es évek fordulóján induló fiatal történészmozgalom egyes tagjai is átvették ezt a koncepciót, s ez – főleg Görgei szerepének megítélésében – egyenes történelemhamisításhoz vezetett. Ma már mulatságosnak hat, de a Spira György által ekkortájt írott, majd 1959-ben kibővítve megjelent egyetemi tankönyv hivatkozásai kizárólag Marx, Engels, Lenin, Révai és Mao Ce-tung műveire vonatkoznak. Görgeinek a népfelkeléssel kapcsolatos álláspontját Mao *A kínai forradalmi háború stratégiai kérdései* című munkája alapján bírálja, s ugyanez a munka szolgál a Vág menti hadjárat haditerv bírálatának alapjául.

Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a Görgei-ellenes álláspont képviselői igyekeztek szakmailag is alátámasztani véleményüket – más kérdés, hogy milyen sikerrel. E korszak 1848–49-es történetírásának egyik fő jellemzője éppen a katonai kérdések mellőzése, illetve politikai nézőpontú interpretációja volt. A történetírásban ezen a téren az 1956-os forradalom és szabadságharc sem hozott komoly fordulatot, már csak a személyi – tudományos pozícióval párosuló – folytonosság miatt sem.

A fordulat kezdete 1973-ra, a forradalom 175. évfordulójára tehető. Ekkor jelent meg Urbán Aladár munkája a nemzetőrség és honvédség szervezéséről, amely – hosszú idő óta először – visszafogottságában is pozitívan nyilatkozott Görgei tevékenységéről. Az 1970–80-as években pedig Katona Tamás forráspublikációinak, Bona Gábor hadtörténeti összefoglalójának és a szabadságharc katonai felső vezetését bemutató monográfiájának, illetve Pusztaszeri László Görgei 1848–49-es tevékenységéről írott munkájának köszönhetően bekövetkezett az áttörés. A régi történeti koncepció képviselői nem vállalták a nyílt vitát ebben a kérdésben, az 1980-as évek második felében színre lépő új történészmozgalom pedig a tények tisztelete jegyében a Kosáry, Urbán, Katona és Bona által kijelölt úton indult tovább.

Újabb fontos állomás volt az, hogy Kosáry Domokosnak a Görgey-kérdés történetéről írott 1936-os munkája alapján átdolgozva és több mint kétszeres terjedelműre kibővítve 1994-ben

ismét napvilágot látott. A szabadságharc 150. évfordulójára és azt követően megjelent művek pedig arról tanúsodnak, hogy ma már nemigen akad olyan, komolyan vehető történész, aki az árulási vádat vagy annak valamilyen enyhített változatát vallaná.

Az újabb bécsi és moszkvai kutatások pedig csak megerősítik azt, amit korábban is sejteni lehetett: a cs. kir. és az orosz hadsereg parancsnokai – Bemen kívül – egyedül Görgeit tartották komoly ellenfélnek. Sőt, az oroszok személyesen is nagyra becsülték a tábornokot – nem a fegyverletétel, hanem az előtte mutatott kiváló katonai teljesítménye miatt. S miközben az 1860-as években a magyar és az emigrációs közvélemény Görgei árulását evidenciának tartotta, egy Friedrich Hel-

GÖRGEI ARTÚR

László Fülöp festménye. Amikor Hatvany Lajos megkérdezte Görgeit, hogy meg van-e elégedve a portréval, a tábornok a következőket mondta: „Jó kép. Különösen a szemek kifejezése jó. Mint valami nagy kérdés az utókorhoz: Mit csináltak velem?”

ler von Hellwald nevű, 1848–49-ben Windisch-Grätz alatt szolgáló cs. kir. vezérkari ezredes a tábornok emlékiratai alapján úgy vélte: az osztrák kormánzatnak jobban kellene Görgeit őriznie, mert félő, hogy megszökik Klagenfurtból és csatlakozik az emigránsokhoz vagy Garibaldihoz. Hiszen, mint emlékiratából kiderül, Görgei Ausztria ellensége volt és maradt... ♦